

ADATTÁR.

SZALÁRDI JÁNOS KIADATLAN LEVELEI ÉS REÁ VONATKOZÓ APRÓ ADATOK.

Első közlemény.

Szalárdi János siralmas krónikáját 1662. megírta s annak kiadását folytonosan sürgette most a fejedelemnél, Apaí Mihálynál, majd a fejedelem legbefolyásosabb tanácsosánál, Teleki Mihálynál s a többi tanács uraknál is. Siker nem követte kéréseit. 1666. év utolsó felében sirba szállt. Munkája pedig majdnem kétszáz év múlva látott napvilágot 1853. De életrajza még nincs, várja íróját. Gróf Kemény József, a fáradhatatlan buvár, a reá vonatkozó összegyűjtött adatait napfényre hozta az Uj Magyar Múzeum V. folyam I. kötetében (233—250. ll.) 1855. Kemény Józsefnek egy kételyét kívánom itt eloszlatni. Nem tudta ugyan is elképzelni Kemény, hogyan írhatta Szalárdi, hogy *igen ifjú korában 1634. vette őt a fejedelem magához*, holott 1601. született? Kétségét Haller Gábor naplója okozta. Haller *1635. ápril 14. írja Leidában: vettem el az 180 aranyat, melyet az fejedelem ő Nagysága küldött Szalárdi uram által*. Ha tehát 1634. vette a fejedelem magához, hogyan vihette Szalárdi a 180 aranyat 1635. Leidába Hallernek? Haller nem tette ki az aranyat vivő Szalárdi keresztnevét naplójában. Minthogy pedig 1646. január 6. Fogarasban kelt adománylevelében az áll Szalárdiról: »*amore literarum ductus, exteras oras, academiasque laudabili insignique cum effectu audivit, moxque in patriam reversus*« etc. ebből következteti Kemény, hogy Szalárdi akkor volt külföldi egyetemen és tőle küldötte Rákóczi a 180 aranyat Haller Gábornak. A leidai egyetem anyakönyve felvilágosít affelől, hogy 1635. május 21-én¹ nem Szalárdi János iratott be, hanem

¹ Ugyanakkor irattak be: Thuri Mihály, Rivulinus Ferencz, Tótfalusi István, Bobst Frigyes és Szathmári Lázár Miklós. Haller Gábor pedig 1631. oct. 22-én.

Szalárdi Mihály: *Michael Solárdi, ung. 26. T(=theologiae studiosus)*. Kiderítésre vár e szerint az is, Szalárdi János melyik egyetemen és mikor volt.

Krónikájában (244. l.) azt írja: 1634. igen ifjú korában kezdett vala bevinni házába I. Rákóczy György. 1666. január 30. Teleki Mihálynak küldött levele utóiratában pedig: »Az szegény idősbik Rákóczi urunk 1633. vitetvén be házába oly ifjú koromban, csak akkor kezdtem vala bajszasodni.« Ezek alapján nem csuda, ha Kemény is gyanusnak tartotta Szalárdi születési évét. Halála 1666. július 24.—szeptember 27. között történt. Július 24-ről szól utolsó levele Telekihez, melyben kéri, hogy a fejedelemasszonynak írott kérelmét támogassa. Szeptember 27-én pedig az országgyűlés »*néhai* Szalárdi János helyett rendeli kolozsvári fizető mesternek és káptalannak Virginas Istvánt.« Életkorát pedig a fogarasi temetőben volt sírkövének latin felirata 65-re teszi: »*Sexies ipse decem vixit jamquinque per aevos.*« Ezek alapján csaknem biztosan következtethetni, hogy Szalárdi tévedett, midőn magát igen fiatalnak írta 1634-ben. Vagy tán igen későre fejlődött testileg?

Két érdekes okmányról is értesülünk Szalárdi leveleiből. Egyik Bethlen Gábor eredeti végrendelete, melyet e sorok írója ugyan kiadott hibás másolatok után 1877-ben, de az eredetit fölfedezni nem sikerült. Szalárdi 1664. április 13-án Teleki Mihályhoz írott levelében kéri, hogy a Bethlen fejedelem testamentumát ne neheztelje kezébe küldeni. Ugyanazon év május 19-én megint sürgeti: »Az üdvözült Bethlen fejedelem testamentumát elvárom uram kegyelmedtől, mert abból is az országra nézendő közönséges dolgokat a Krónikába toldanom az ő helyén, szükségesnek itélem.« Az első levélre ezt jegyezte Teleki: »Bethlen Farkas uramnak irni pár felől.« E szerint a végrendelet eredetije 1664. Bethlen Farkasnál volt. Bethlen Farkas halála (1679.) után hová lett, kinek jutott birtokába? Nem került-e a Nemzeti Múzeumba a Bethlen levéltárakkal?

A másik okmány, melyről Szalárdi leveleiből értesülünk, Ali pasa hitlevele, melyet a zürzavaros Strepitus között írta meg utólban, Kállai András papnak ad calamum dictálván a deditioról való conditiokat Balog Máthé uram ő kglme jelenlétében (lásd Supplicatioja 1665. máj.). A hitlevelet kebelében hozta ki Váradról.¹

¹ Ezen hitlevél, melyet Szalárdi kihozott Váradról, a gr. Teleki nemzetség közös levéltárában van M.-Vásárhelyt a Szalárdi igazításaival. Kiadtam a »Hadtörténelmi közlemények« V. évfolyamában (390—394. ll.) 1892. »Nagyvárad capitulatioja 1660« czímen. Krónikájában 569—572. ll. ír a hitlevél keletkezéséről.

1.

Ego infrascriptus recognosco praesentium tenore, hogy nemzeti vitézlő Várad János uramtól a nemes vármegye ezelőtti egyik szolgabírájától percipialtam az adóból vármegyei assessorságomra tavalyi restantia fizetésemet fl. 20. Item ezelőtt az öcsém Szalárdi Ferencz uram által ugyan ő Kglmétől harmad idei azon tisztemre való fizetésemet fl. 20. Melyekről quietalom ő Kglmét praesentis chyrographi testimonio.

Datum Váradini, die 16. octobris anno dni 1653.

Johannes Szalárdy mpr.

(P.)

(Kis borított gyűrűpecsét.)

(Eredetije a Teleki levéltárban 1633. sz. a. Új rendezés.)

1655. ápril 10-én Zarándmegye Bolgárfalva községében volt Sebesi Ferencz megyei főszolgabíró vendége, kinek Anna nevű leánya akkor váltott jegyet nagyvárad lakos és biharmegyei birtokossal: Komáromi Ferenczcel. A ház fő vendégei voltak a N.-Váradról jött s ottani lakos Szalárdi János, kivel a házigazda most bizalmas barátságot is kötött, és Tisza István belényesi biharmegyei birtokos s 26 napos házasember, mint Komáromi Ferencz kísérői.

A családi örömet nem kis mértékben fokozta a fejedelemnek ép azon napon érkezett levele, melyben Rákóczi követséggel bízta meg Sebesit a budai pasához.

Sebesi ápril 13-án indult el házából budai követségébe s 16-án Nagy-Váradra érkezett s Szalárdi visszaadta a szíves vendégfogadást saját házában.

Május 6-án a Budáról visszatért Sebesit ebédre hívta meg Szalárdi.¹

2.

Mi nemes és nemzeti Belső-Szolnok vármegyében Szelecskén lakó Szalárdi Ádám és Szathmár vármegyében Nagy-Bányán lakó Szőlyősi Gáspár mindketten igaz nemes személyek, adjuk tudtára mindeneknek, a kiknek illik, e levelünk rendiben, hogy in hoc anno 1660. die 2. mensis martii, mikoron volnánk a Vasas János piaczsorban levő házánál, jövének mielőnkbe egyfelől Szelecskén lakó Szalárdi István Deákné asszonyom, másfelől Désen lakó Somogyi András uram, mindketten Belső-Szolnok vármegyebeliek. Mivel holmi bizonyos okok végett kényszerített Szelecskén Szalárdi István Deákné asszonyom egy ugyan Szelecskén lakó Farkas János nevű örökös jobbágyát eladni, megkénálá azért mielőttünk az unokáját, dési Somogyi Andrásné asszonyomat, Fejér Kata asszont, hogy vegye kezéhez, mivel vér hozzája, mert idegen kézre kell bocsátania. Ez okon dési Somogyi András uram is. nem bocsátá idegen kézre, hanem mielőttünk ada száztíz frtot, idest flor 110 jó pénzül, mely megnevezett

¹ Győri történelmi és régészeti füzetek I. k. 1861. Sebesi Ferencz budai követsége 1655.

pénzt levala is Szelecskei Szalárdi István Deákné asszonyom ugyan Szelecskén lakó Farkas János nevű jobbágyért fiával Grozával, Thomával, Ursulyal együtt, mely megnevezett jobbágyát kezéhez is bocsátá dési Somogyi András uramnak és feleségének Fejér Kata asszonynak. Mely dolog így menvén végbe mielőttünk, mi is adtuk e pecsétes levelünket kezünk írása alatt fide nostra mediante.

Idem qui supra

Szölyösi Gáspár.

Szalárdi János mpr.

(Egyszerű másolatban a Teleki levéltárban 1636. sz. a.)

NB. A másoló tévedett, midőn felül Szalárdi Ádámot, alól Szalárdi Jánost rt. Kérdés, melyik a helyes?

3.

Bethlen János levele Szalárdi Jánoshoz.

Szolgálatomat ajánlom Kgdnek, mint jóakaró uramnak s barátomnak. Lelki, testi áldásokkal látogassa Isten Kglidet.

Nekem irt Kglde levelét, mindaz urunk ő Nagának szóló levelével megadák, én is a mi kglis urunknak megadtam egyszersmind szóval is instálván a Kglde dolga felől. *De az minemű állapottal elején Erdélt ismerte Kglde, a közönséges dolgoknak promotiojában, most se reményljen többet felőlünk.* A mi kglis urunknak a sok számtalan foglalatosságok miatt módja abban nincsen, hogy ilyen dolgokra terjeszkedhessék ki, ő Naga segítsége nélkül pedígen mások hozzá sem szólnak. Ehez képest mostanság hasznát ne remélje a dolognak, hanem ha Isten ennekutána adna jobb módot benne. Én pedig maradván Kglde jóakarója. Istennek gondja viselése alá ajánlom Kglidet.

Datum ex Nagy-Sink die 18. február 1664.

Kglmednek barátja szolgál

Bethlen János mk.

Ugyanezen levelére Bethlen Jánosnak ezeket írta Szalárdi:

Megbocsássa ő Kglme, talám nem helyes conclusio és consequentia az; hogyha az ország ez ideig az ily közönséges jó dolgokban hidegséggel volt, ezután is ugyancsak azonban kellessék maradni: hanem inkább főképen már az Istennek ő felségének ennyi tisztító tüze után hiszem már ideje fogyatkozásból jobbulásra kellene naponként igyekezni. Mely az ilyen jó dolgok által mehetne végbe, a mineműekre czélozna az az én együgyű irásom is, melyet ő Nagoknak és ő Kglmeknek méltóságok s becsületek megadásáért, loco humilis obsequii mei offeráltam volt alázatosan irt levelemben is.

Ezt uram látja az ur Isten, nem azért adtam értésére Kgldeknek, hogy ebből valami ránkort kívánnék szerzeni Kglmetek között, mert attól bizonytal idegen elmém, sőt inkább a sz. Pál írásból vött testbeli hasonlatosságnak példájával is együgyű irásom conclusiojában is minden rendeknek, de főképpen Kglteknek, kiket Isten még oszlopokat a szegény hazában meghagyott a szép egyeségért, atyafiúi szeretetet igyekezvén

tehetségem szerént inculcalni, melyet a boldog emlékü Bethlen fejedelem is, mely emlékezetesen hagyott volt testamentumában is, Kglđ olvashatta. Hanem csak akartam, hogy értse Kglmed ő kglme elméjét és szemben juthatván ő Kglmével, kérje atyafiságosan, ne szerezzen ő Kglme akadályt a szegény egyigyű népnek oly javára nézendő dologban. Hiszem az ő kglme irásának, mind a már meglöttnek s mind ezután leendőnek ez semmi akadályára nincsen, s ez nem is terjed tovább 1662-nél. Lám, uram, már mind a mi kglis urunk ő Naga szívét s mind a főrendek ő Nagok és ő Kglmek kedvét (a kik a dolgot eddig értették is) Isten ő felsége felindította a dologhoz.

4.

Szalárdi János levele Teleki Mihályhoz.

Szolgálok uram Kglđnek.

Az új donatioba való notalgatasimat megláthatja uram kglmed.

Az Császár levelének alkalmatosságával paradicsomi Császári méltóság és köntösök abbeli tündöklő keglmesség megköszönése mellett talám uram jó lött volna megtudni a palatinustól inurált nagy kisebbségeknek megczáfoltatására: hogy ha immár ő hatalmassága ő Nagát ennyi keglmességire méltóztatta, bizonyíttathatnék meg az egész Magyar nemzet előtt ő Naga is h. g. Császár és fényes portája előtt nem kevesebb keglmességre, becsületbe és hitelbe tartatik mint a paradicsomban nyugovó boldog emlékezetü h. (= hatalmas) Császároktól tartattak a jó emlékezetü Bocskai és Bethlen Gábor fejedelmek, kiknek nyomdokokat parancsoltatnék s igekezne ő Naga is követni.

Ad minimum szorgalmaztatott volna avagy csak oly jó formába való assecuratoria, melyben megütközése az Magyar nemzetnek ne lehetett volna, az Sultán Solimán athnaméja formája szerént való athnamének meg adattatása dologában. Minden ellenségek, nemzetek s nevezet szerént az austriai ház ellen való oltalomra; minden szabadságoknak, törvényeknek megtartására; adajának (a melybe most állapotodnék meg) soha semmi időben feljebb való nem vettetésére; végheyeinek, várainak, határainak el nem foglaltatására, s népének is tovább-tovább való nem hódoltatására nézve. Mert az mostani assecuratoria felette gyenge s még csak derekas esküvés sincs benne s az oltalom csak maga Császár hadai ellen igritetik. Az szabadságba való megtartásnak s egyéb szükséges dolgoknak hire sincs. Melyekből mit gondolhatni egyebet uram, hanem hogy a jövőendő szerencse után váraokozanak és ha valamint Bécszet is megkezdik venni, azután, csak arra a darab országra is, mint Erdélyre egy igen nagy iga s elviselhetetlen adó vettetik. Most kellene azért szorgalmatoskodni, míg tovább nem mehetnének dolgokban s jó fundamentumot csinálni igekezni, Erdélyt is összefoglalván azon darab országgal. Lám Erdélyre nézve is megigritett volt a Ali passa hitlevelében az adó szállítása, s hogy minden erdélyi dolgoknak azon hitlevél szerént kellene lenni császártól, vezérektől megigértetett s im mégis ugyancsak azon rettenetes nagy summában kévántatik bé az adó, ha szintén M.-ország. Erdélyhez csatol-

tathatnék is, avagy nem elég volna-e azelőtti adónak dupláztatása? Most volna azért az ideje uram, ha mit ő Naga efficiálhatna nálok mind ez szegény hazára s Magyarországra s a Jézus Christus evangeliumának nyugodalmas szállására nézt. Mert féltő, ha elébb mennek a dolgok, annál inkább semmit sem efficiálhatni nálok, csak már is látó dolog, mint felfuvalkodtak, az egész földnek urának tartván s iratván magát. Azonban uram az közönséges békességhez is kevés reménysége lehet nemzetünknek, hazánknak, mert a mikor s mint léssen, csak az élő isten tudja, holott féltő és igen féltő az úr isten igaz ítéletét s boszuját az ő evangéliumára és szent tiszteletére nézendő sok rendbeli hit-szegésekért derekasan meg ne kezdje állani s az austriai házat azért derekas csapásokkal meg ne kezdje büntetni az egész Magyarországra ő felsége által fataliter kiirattatni talált igen igazságos sententia szerént is: Deus justus, fidei foederisque violatores praepotenti manu sua humiliabit, debitisque subjeciet poenis.

Én uram már ezuttal örömet búcsút veszek volt kgldtől, ha tisztt uramék érkezhettek vala az vecturára való alkalmatossággal, akarom vala, ha holnapra be meheték vala, úgy hogy vasárnap nem kelletnék járnom.

Ebeni uramnak ő keglmének az én állapotomról már írt ugyan kglmed, ha velem communcalni nem nehezteli, meg szolgálom uram kgldek. — Az kglde hozzám való nagy jó akaratját pedig uram mind egyébaránt s mind ennyi ideig való itt elődésembeli gazdálkodására nézve gen nagy böcsülettel vöttem uram kgldtől, ha én meg nem szolgálhat-iám is, Isten ő felsége áldja meg kgldet érette. Az ki kgldek minden-norra, míg Isten éltet jóakaró kész szolgálja maradván, szívből kívánom, kogy Isten kgldet az ő dicsőségére s nemzetünk, hazánk hasznos szol-gálatjára való minden szükséges kegyelmekkel naponként jobban-jobban gelruházván dicsőítse, gyarapítsa és sokáig jó életben tartsa meg szerel-mesével egyetemben.

In Szt.-Péter 28. mártii anno 1664.

Kgldek jóakaró szolgálja

Szalárdi János mpr.

Tek. nemzetes Széki Teleki Mihály uramnak, ő keglmének adassék.
(Éredetije Teleki levéltárban 324. sz. a. kis gyűrűpecsét viasszal.)

5.

Szalárdi János levele Telekihez.

Ajánlom uram mindenkori kész szolgálatomat kegldek mint igen bizodalmas uramnak, fautoromnak.

Minémü levélbeli választ vöttem uram egyikétől az uraknak, kiknek a krónika kibocsáttatása commendatioja és urunk ő Naga méltósága előtt való promotioja dolgában¹ még Nagybányáról a Nagysinki gyűlésre írtam volt, im csak harmad nappal ezelőtt, im kgldek uram in veris

¹ Széljegyzék: Korda Zsigmond uram leveléből, a mint vélem, ez is már isten áldásából jókarban van.

paribus meg küldtem. Melyhez képest elhiszem Gróf uramnál is (Rhedei Ferencz) Huszton semmi út hátra nem hagyatott, hogy e közönséges jóra néző dolognak utja el ne rekesztessék, hanem ha most ujabban kglđ Istenes intimatiojával igazította helyben ő Naga elméjét. A káptalanságra való hit formájában is micsoda minden közönséges jóra tartozó jó igyekezetnek meggátlására való clausula offeráltatott vala tegnáp. Vér György uram kglđnek meg tudja mondani, de a levélhez képest azt azonnal eszembe vevén, miben állapotok az iránt való dolgomi, ugyan ő kglme megjelentheti kegldnek. Csodára méltó, hogy ő kglmek semmi akadékjára nem lévén, mégis úgy akarja meg akadékozni a szegény romlott hazának, annak lakosinak és a következő posteritásoknak közönséges javára nézendő dolgot, holott mind a mi kglis urunknak ő Nagának s mind más böcsületes úri és főrendeknek ellenkező képpen való értelemek s akaratjok legyen ő kglmével azon dologban.

Kglmed uram Istenért is kérem, ne csüggedjen meg elkezdett jó indulatjában e dolognak promoteálásában. Huszton miben maradt a papiros dolga, engem is tudósítani ne nehezteljen uram kglđ. Ha a gróf uram ő Naga ígéreti szerént reménység lehetne a flor. 200 árra papiros meghozatása felől, és ha az ithon való papiros gyártó ahhoz hasonló jó papirosat tudna csinálni (a mint hogy csak materiája ahhoz való lenne szép fejr és vékony, azon egy munkával úgy tudom, meg is csinálhatná), urunk ő Nagának a városokra kellene hová hamarább parancsolni, gyűjtenének mentől több számú mázsa ruharongyot öszve s szolgáltatóknak a papiros malomhoz. Mely materiának a szépiből csinálhatnák a szép és jó papirosat. Sőt Isten kglđt udvarhoz vivén, Szenczi Ábrahám uramot és a papiros csinálót is ugyan hivatni kellene s a papiros felől is értekezvén, Szenczi urammal a nyomtatása felől is beszélni, és ha ő Naga kegyelmessége lenne, ugyan concludálni is. — Hiszem tudom uram, az urak s fő rendek sem vonogatnák magokat abbéli expensától Szenczi uram is úgy fogná kívánságát alkalmaztatni, csak szinte hogy kárával ne esnék a dolog; kit ő Nagának Szebenből a typografiával ugyan hová hamarább ide is kellene parancsolni, vissza költöztetni, mert azon munka elindításának s continuálásának jó is volna a helye.

Hiszem uram jobb is volna, hogy azon munkából a posterításokra és sok időkre kiterjedő ő Naga a mi kglis urunk és a statusok ő Nagok és ő kglmek dicsiretbe maradandó örökös jó emlékezet mellett ezen munkából bekövetkezendő szép haszon is ő Nagáé és az országé lenne, a mint arról disponálni akarna. Melyet Isten engedvén véghez menni, arra leendő költség, hiszem Istent, bizonyára ha nem egyszersmind is, de triplummal, ha nem quadruplummal is, bekerülne. Melyet hogy én a mi kglis urunk ő Naga s gróf uram és az ország statusi ő Nagok és ő kglmek neve alatt ítétem kibocsáttatni, annak mind külön-külön való helyes okai vannak s az ő Nagához való hűségem és hazámhoz való szeretetem is kívánta tőlem. Mindazáltal uram, ha ebbeli jó affectiom és hűségem az említett levél szerént ugyan repulsát kezdene szenvedni, (melyet nem remélek) csak lehessen bizonyos benne, hiszem Istent, találkozni fog, ha itt benn nem, ott kinn Magyarországbán, oly nemzet

szerető igaz hazafia, ki ha egyébbe nem, csak abból való szép jövedelme reménységére nézve is pénzét reá fordítani, károsnak nem állítja. Én is azon igyekezvén, annyi sokfelől egybeszedetetett s mind az Istennek könyvéből és bizonyos historicusokból sok olvasásokkal egyelített sok munkám hijába ne vesszen. Mely ha így találna lenni, tudni illik, hogy más idegenek promoveálnák azt, kglđ megítélheti az ő Naga Méltóságos neve s a haza becsületi is nem szenvedne itéletet? Egy rossz, veszendő dög loért, paripáért, török loért 500 és 600 tallért adni gyakorta semminek tartatván, s ilyen emlékezetben maradandó hasznos jó dologra 600 avagy 700 tallért expendálni károsnak állítatván, még pedig oly munkára, melyből azon költséget is idővel szép haszonnal megvárhatná ember! Melyre ha kglđ uram Istenes industriáját nem szánja, a typografiát ő Naga kglisen hová hamarébb ide szállítatni parancsolván s gróf uramot is a 200 frt érő papirosnak beszállítatása felől talám urunk ő Naga méltóságos neve, avagy ha úgy tetszik, csak maga neve alatt is hová hamarébb requirálván, oly rendbe hozathatik és hagyathatik is ezen dolog, ha szinte ő Naga kiindul is kgtelkel, ez a munka folyásában lehet s úgy is gondolom, ha a typografusnak legényi lehetnek 200 nap alatt Isten kegyelmességéből jól végre is vitethetik. Azért is kellene a typografust hová hamarébb szóval értetni, tudhatná magát idején a dologhoz alkalmaztatni.

Melybe hogy ily hoszu írásommal kelle uram kgdet búsítanom, kglđtől uram bocsánatot várok és választ is várván kglđtől, Istennel atyai kglis gondviselése és oltalma alá szívből ajánlom kglđt az asszony ő kglmével és szerelmes gyermekeivel. Datum Klvár, die 13. ápril anno 1664.

Kglđnek uram mindenkori kész jóakaró szolgája

Szalárdi János mpr.

P. S. Censealása is pedig uram hogy még azon munkának igen szükséges, mely már itt Kolozsváratt igen jól is végbe mehet az ő Naga kglmességéből és kgltek jó tetszéséből. Lám főkapitány uram is ő kglme itt ben consistens (continuus?) lévén, az úr Bánfi Dénes uram ő kglme is Gyaluból bejöhetne, csak a székelységről és az universitástól kellene vagy két-két böcsületes expertus öreg embereket ő kglmek mellé rendelni s Csepregi uram is adhibealtathatnék s két hét alatt, úgy remélem, könnyen által mehetnének rajta ő kglmek; s így uram lenne megvizsgálása, micsoda akadály lehet szem eleibe való bocsátásában?

A mely Bogártelke nevű falucskát, uram, kértem és meg is ígirt vala a mi kglis urunk ő Naga, már itt bizonyosan végére mentem, a város obsidioja alatt Tunyogi György uramnak adta ő Naga.

A Bethlen fejedelem testamentomát uram kglđ ne neheztelje kezemhez küldeni. (NB. Teleki rájegyezte: »Bethen Farkas uramnak írni pár felől.«).

Czim: Michaeli Teleki de Szék etc.

(Eredetije Teleki levéltár Missilisek 1042.)

Memoriale. 16. ápr. 1664. Kolozsvár.

Korda Zsigmond uram által az úr gróf uram ő kegyelme mostan is megigérvén az fl. 200 árra papirossat Szepesből hozatni.

A papirossat No. 105¹/₂ kötést.

Leszen hátra a Szepesben lett alkuvás szerint, minden kötés papirossra egy-egy tallért computálván No. 295¹/₂ kötés papiros, melyért kivántatik tallér No. 295¹/₂, ha Szepesben kell megkészülni a papirosnak. Mely itt benn készülhet-e meg? így mehetni végére.

1. A papiros gyártót hivatni, s végére menni, az a No. 296 kötés papiros mennyi mázsza ruha, ringy-rongyból telnék ki, s az városokra a szerint parancsolni; de tisztéséges szép papirost kell csinálni.

És így az arra való pénz tallér No. 296 ha meg marasztathatnék, az a könyvnyomtató fizetésére fordíthatatnék.

2. A könyvnyomtatóra mennyi expensa kívántassék, azt is experálni szükséges, hivatni azért, meg kellene tudakozni minden árkuza folio szedése és kinyomtatásától mi lenne kívánsága, s ha végét szakaszthatná ember vele, így az egész költség megtudathatnék.

Ebben motiva lehet, hogy gróf urunk én általam való requisitiojára volt is Szenczi Ábrahám uramnak bizonyos igéreti az alkuvásban. De akkor nem tudhatta, hogy a munka ennyire terjedjen.

3. De ezek úgy mehetnének végbe, ha urunk ő nagysága udvaránál vagy maga kegyelmed jelen lehetne, vagy volna kiknek ezekről provideálni.

4. Ha hol pedig ő nagysága méltóztatnék Szenczi Ábrahám uramat a typografust Szebenből a typografiával ide költöztetni parancsolni, s a papiros csináló is ide jöni parancsoltatnék, úgy, hogy mind a typografussal papirosgyártóval együvé juthatnék, mindenik dolgot experálhatnám, s a városokra a ruha ringy-rongy parancsolás felől is secretarius uramat informálhatnám.

5. Ha hol a papiros csinálás akármilyen okból itt benn végbe nem kezdene mehetni. Arról is gróf uramat Husztra tudósítani kellene, ő nagysága irathatna Szepesbe, az ő nagysága részén kívül való N. 296 kötés papirosnak is megkészítése felől.

6. Ez N. 400 tallér árra papiros pedig No. 1600 exemplárokra computáltatik. Minden egy-egy exemplárra a mint intézhetem öt-öt koncz papirosnak kellene in folio tudatni.

(Eredetije a Teleki levéltárban 1042. sz. a. Missilisek.)

6.

Szalárdi J. levele Telekihez.

Ajánlom uram szolgálatomat stb.

Szentpéterről 17. április nekem írt kglđ levelét uram igen böcsülettel vöttem vala Szeptán Ferencz uramtól ő kglmétől. Nagy istenesen és dicséretesen is cselekszi uram kglđ, hogy a mint immár az úr Isten ő felsége kglđ elméjét ahoz a közönséges jó dologhoz s mind én

magamhoz kglđ jó akaró szolgájához fel indította, abban istenes gondviseléséért, több közönséges foglalatossági között nem felejtkezvén elébb-elébb mozdítani igyekeze. Mert ugyanis a Krónikákon kívül ha csak a mi politikánkbeli fogyatkozások (melyekből a haza romlási következtek) meggondoltatnak is, úgy tetszik nem utolsó gondviselés állitathatik, az a dolog is kívánná. Mindazáltal tudom uram a mi kglđ urunknak ő Nagának s kglteknek is ő Naga körül mostani gondos szorgalmatosságát és hogy minden dolog az ő idejében lehet s kell is lenni: bizony ha az ő Naga és kgltek kiindulása előtt a kglđnek küldött jegyzésem szerint oly dispositioban hagyathatnék és maradhatna a dolog, hogy mi annak elébb gyámolításában ide hátra az úr Isten segedelmével mozoghatnánk: mind a szegény hazára s az odaki való állapotokra nézve is igen hasznos lenne.

Mínthogy pedig uram a magyarországi querelák a Krónika megírásom alatt kezemben forgottak, azonképpen a pozsoni utolsó gyűlésen való acták, melyeket a mint látott maga is kglđ, a Krónikák közébe is irtam, akarván ez egy dologban az úrnak Cancellarius (Bethlen Jánost érti) uramnak ő kegyelmének könnyebbséggel lenni: im a minémű levelet az ő Naga kgltekkel és a hadakkal való kiindulása előtt a vármegyékre, azaz Palatinus uram szemrehányó és pirongatózó levelére való válaszszal is, el kellene küldözni, a mennyire az úr Isten rásegített, megformálván, kglđ kezéhez küldöttem oly reménséggel, hogy ő kglme is a jóra való igyekezetemet semmi gonoszra nem magyarázza s kedvetlenül sem vészti (t. i. Bethlen J). Melyben is, látja Isten, uram, semmit egyebet nem nézek az egy közjó s Isten tiszteletinek is legfőképpen előmenetelinél. Kérem is kglđtet mint uramot nagy bizodalommal, maga szép prudentiája szerint igyekezze oly móddal annak ő kglmével való közlését (ha arra méltónak fogja itélni) ő kglmének abból valami commotioja s kedvetlensége ne kezdjen lenni ellenem, ki ő kglmének nem hogy legkisebb dologban is injuriát szerezni, sőt inkább mint ő kglme jóakaró szolgája ezen romlott, nyomorodott állapotomban is inkább szolgálni igyekezném vékony tehetségem szerint. A mely a Palatinus uram levelének sok czikkelyi szerint noha talán hosszasan láttathatik, de ha kglmed ugyan attente elméjét ráadásával megolvasni nem neheztelli, úgy gondolom, contemnándónak nem fogja itúlhetni, sem azért, hogy egyigyű s igen csekély tudományú alacsony ember elméjétől származott, sem azért, hogy szentírásbeli locu-sokkal is erősítvén a dolgokat, az talám mintegy paposkodásnak állitathatik, holott a Palatinus uram irási is azt kívánták. De azonkívül is a minémű nagy dolog ez, hiszem honnan vétetődhetének hathatósabb példák és erősségek mint az Istennek szent igéjéből? mely a sziveket, lelkeket meghódoltatni és a csontok velejét is megszokta járnai. Hiszem uram, ha ő kglme és kgltek azoknál is hathatósabb motivákat addáltat is, annál jobb és hasznosabb. Az úr Isten ő felsége a mi kglđ urunk ő. Naga keresztyéni igyekezetét és előtte álló nagy dolgait, a kgltek azzal

NB. Ezen levél külsejére jegyezve később: »A fejedelem levele a magyarországi statusokhoz a magyar nemzetnek maga által való emésztésiről.«

egybe köttetett szolgálattal együtt boldog elő menetellel, idvességes, kívánatos igen boldog jó véggel koronázza meg az ő nevének dicséretire Amen. Kinek atyai kegyelme, gondviselése alá kgedet is szerelmesivel szivből ajánlom.

Kolozsvár, 19. máj. 1664.

Kgdnek mindenkor kész jóakaró szolgálja

Szalárdi János mpr.

P. S. Az idvözült Bethlen fejedelem testamentumát elvárom uram kgltdől, mert abból is az országra nézendő könséges dolgokat a Krónikához toldanom az ő helyén, szükségesnek itilem.

Czím: Teleki Mihálynak stb.

(Eredetije Teleki levéltárban Missilisek. 1068.)

7.

Szalárdi János levele Teleki Mihályhoz.

Ajánlom szolgálatomat.

Kgd Korhóból die 1. praesentis nekem írt levelét uram nagy böcsülettel vittem kgd jámbor szolgájától Lázár Márton uramtól. Hogy kglid levelemre való replicálásának haladni kellett volt, abban uram nem volt fogatkozás, tudván jól a kglid udvarnál való foglatosságit.

Az dolgoknak változása, hogy ne közönséges veszélyünkre, hanem Istennek dicsőségére, az ő anyaszentegyházának épületire, evangéliumának szabados folyamatjára, és az ő népének, marokni nemzetünknék hasznára, épületire, gyarapodására, megmaradására legyenek, azon kell könyörögnünk ő felségének. S meg is kell nyugodnunk Istennek, ő szent felségének akaratján, ki a mit az ő népének vagy a bűnért, hálaadatlan-ságért, megsértetéséért való érdemlett büntetésére; vagy az ő jó kedvéből való szabadítására és megmaradására elrendelt: az külső eszközöket is azok szerént szokta igazgatni. Ő felsége szerelmes fiáért cselekedjék irgalmasan, kegyelmesen mivelünk s igazgassa az ő Naga Tanácsi kgltek elméjét minden jóra, megmaradásunkra!

Az kglid hozzámváló jóakarójában uram igen meg vagyok nyugodva, az úr Isten kglidet áldja meg érette.

Ebesfalvára uram elküldöttem volt, az buzát és rozst megadatta Udvarbíró uram; de az köles és sajtok felől mit írjon im kglidnek in specie oda küldtem ő kglme levelét. Már azt ő kglme az ujnak bejövetelére értsee, hogy akkor adja meg, nem tudhatom. De odaküldenöm is annyi földön már pénzes szekeressel, kglid megitélheti. Hanem ha a kglid jó intimatiojából Bethlen uramék ő kglmek mutatnák ismeretlen voltomra oly istenes jóakarajokat, hogy a mikor megadattatása lenne, elküldenü ne nehezelnék, melyet én is, ha mikor itt a Conventbeli szolgálatom kívántat-hatnék, hálaadó képpen megszolgálni igyekezem ő kglmeknek. Sőt a mellett ha mi kevés búzabeli és vagy egy szalonnabeli subsidiumokat mutatnák ő kglmek jóakaró szolgálajokhoz azon alkalmatossággal, Isten is megáldaná érette ő kglmeket. Mely mindazonáltal uram ha nem lehetne

és nem lenne is, én az mi kgl's asszonyunknak ő Nagának és ő Ngok-nak azon tökéletességgel való alázatos hivek és szolgálók maradok tar-tozásom szerént is, valamig az úr Isten éltet.

Sztepán uram ő kgl'me még el nem érkezék Szentpéterről, de az ő kgl'me írása szerént már várom minden órában. Ajálván ezekután az úr Istennek atyai kgl's oltalmába és gondviselése alá kgl'det az asszony-nyal ő kgl'mével és kgl'tek szép gyermekeivel egyetemben.

Datum Claudiopoli die 5. junii anno Dni 1664.

Kgl'dnek uram mindenkori kész szolgálja

Szalárdi János mpr.

P. S. Ha Bethlen uramék ő kgl'mek, uram, az kgl'd istenes inti-matiojára és svasiojára azon alkalmatossággal valami kevés búzabeli segít-ségeket mutatnék, különben is nagy szükségem volna uram reá, de ha Isten megmaradást adná, noha magamnak semmi földem nincsen, mind-azáltal azon igyekezném más jóakaró uraim segítségéből, ha csak mi keveset is jövendőre nézve vettethetnék, Isten is megáldaná ő kgl'meket s kgl'det is érte, kgl'd abba való jó intercessiójáért s intermediussá-gáért. Talám Béli uram ő kgl'me is per occasionem megemlítvén kgl'med, hasonló istenes jóakaróját mutatná. Kgl'dtől mindazáltal mind-ezekben bocsánatot várok, melyekbe az kgl'd hozzám való jóakarójában lévő bizodalomtól bátorítatom.

Feleségem, uram, az asszony ő kgl'me köszöntését nagy böcsülettel vötte, ő kgl'mének velem együtt nagy szolgálatját ajálja s az úr Istenől kgl'tekre minden idvességes áldásokat szivből kívánunk terjeszteni.

Kívül czim: Spectabili ac generoso dno dno Michaeli Teleki de Szék etc.
(Eredetije a Teleki levéltárban 324. sz. a.)

A június 5. leveléhez van csatolva következő kis czédolája:

Asszonyunk ő Naga parancsolt volt valami levelek keresése felől; attól fogva valóban rajta vagyunk. De uram az Conventbeli levelek annyira egybe zavarodtak volt Szamosujvárról az fel s alá való hordozás-ban, igen sok bajunk van vélek. Mindazáltal uram, rajta vagyunk s ha leszen valahol valami haszonra való: Ő Nagának értésére adni s alázatosan meg is küldeni el nem mulasztjuk. Némely nap, hogy Vér György uram alá ment vala, akkor irtunk vala ő Nagának. Adatott volt-e meg levelünk Ő Nagának, bizontalanok vagyunk benne.

[Ugyan itt van az ebesfalvi udvarbíró levele is, melyre hivatkozik levelében, hogy elküldötte Telekinek. Ez így hangzik:]

Szolgálatomat ajánlom kgl'dnek, mint jóakaró uramnak. Isten sok jókkal megáldja kgl'det.

Im az asszonyunk ő Naga kgl's parancsolatja szerént az hat kis köből búzát megadtam s az egy köből borsót. Itt uram mostan sem köles, sem sajt nincsen, hanem kgl'd várakozóék, az míg Isten ad, azt is megadom!

Ezek után Isten tartsa meg kgldet jó egészségben.

Datum in Castro Ebesfalva anno 1664. 25. máj.

Kglđ jóakarója

Ebesfalvi udvarbíró

Székely Menyhért mpr.

Kívül cím: Nemzetes Szalárdi János uram ő kglmének nekem jóakaró uramnak.

Rájegyezte Szalárdi a vétel napját: 28. máj. 1664.

(Teleki levéltár 324. sz.)

8.

Szalárdi János levele Teleki Mihályhoz.

Ájánlom szolgálatomat uram Kgdnek mint igen bizodalmas uramnak, fautoromnak!

Udvarnál lenni ítílvén kglđet, asszonyunk ő Naga kezeihez való bizonyos leveleket dirigáltam vala, uram, kglđ kezeihez ez elmúlt szombaton úgy, hogy ott nem találtatván kglđ Hochmester Nalácsi uram nyitná fel s küldené meg a leveleket is. Kglđet kérem, uram, Isten udvarhoz vivén kglđet, ne nehezteljen végére menni, meg vitték-e az leveleket? káros volna eltévelyedések.

Egy alázasot supplicationkat is Convent társaimmal urunk ő Nagához kicsin fizetésünknek kiszolgáltattatása dolgában egy patens mandatum felől azon levelemben küldöttünk vala kglđnek. Ha uram arra is addig válaszunk nem lenne, ne nehezteljen kld jó választ impetrálni s Sárvári uram kezébe küldeni expeditiora, irtunk volt ő kglmének is felőle. Nincsen semmi nehézség kívánságunkban, hanem csakhogy a mint ő Naga kegyelmességéből kevés fizetésünk clrendeltetett, az az szerént fő és vice Árendátor uramék s a kolozsvármegyei Perceptor által szolgáltatókné ki is, mivel uram anélkül semmit nem adnak.

Az én oda maradt kölesem és sajtjaim felől is emlékeztettem uram kglđet, meginteni Ebesfalvi udvarbíró uramot ne neheztelné egy levele által; a Commissio immár nála lévén, ne kezdené az jámbor ilyen romlott, nyomorodott állapotomban magánál marasztani. Kglđnek uram mind magam privatim az vékony tehetség szerént, s mind collegialiter meg-szolgálni igyekezzük.

Én uram már hallgatással, de meg nem tudom írni kglđnek, minemű szomorúsággal nézem dolgainkat, látván s tapasztalván, hogy az Antichristusnak practicás mesterkedése ezennel hatalmat vévén az szegény haza igazgatóin: opprimaltatunk általok, nem csak ez a szegény haza, hanem ez szép Magyarország is, a hol az Istennek evangelioma világos hirdettetésbe és szép folyamba vala s állapotunkat az Juda nemzete állapotjával s azon darab Magyarország állapotját is az tiz nemzetség állapotjával egyben vetvén: attól tartok felette igen, hasonló csapás ne következék ez mi nemzetünkre is, mint azokra. Már meg-unván az hatalmas nemzet a sokat, oda ne kezdjen lenni extreme mind hazánk, nemzetünk, szabadságunk s keresztyén vallásunk! Azért lám uram még ebben is az úr Isten ő felsége ugyan magok által orvosságot

szolgáltata még egyszer, megbizonyítván ebben is az ő nekünk adott hitők minemű szokott lenni. Az élő Istenre kérem s kényszeritem kglDET, legyen azon, az tovább vélek tartandó czimbora hagyassék hátra; az minemű szép utat-módot az felséges úr Isten keglmességébül az hatalmas nemzet szívének felindítása által annak az darab földnek ez hazával együtt megmaradásába kimutatott s ez által nemzetünknek, szabadságunknak, keresztyén vallásunknak fentarttatására utat nyitott s ez szegény haza inségének is enyhítésére ily progressust nyujtott; ne álltassék ez a porból lett dolognak, hanem Istennek kiváltképpen való gondviselésének s becsültessék meg tőlünk s követtessék el is az úr Isten nevének segítségül való hívásával. Hiszem, uram, ha kik nem bizák magokat a hatalmas nemzettel, ottan hagyatnának az haza gondviselésére. Bizony megáldaná az úr Isten ebbeli dolgát ő Nagának, s mind az Isten tiszteletére, az ő evangeliumára, közönséges megmaradásra, szabadságra nézve nagy hasznos dolgok redundálnának mindez szegény hazára s mind arra a szép magyar népre. — De ha ez most elmúlik, másképpen fordulván az hatalmas nemzetnek tanácsa, bizony ezt többször meg nem találjuk s az mikor azoktól oltalmunkat várnök, akkor azok csak kaczagással kaczagva nézik utolsó romlását ez szegény hazának s nemzetünknek. Mert bizony uram nem távozhatik el az én elmém az ő felsége, egyszer derekason publicalt sententiájától és profeciájától. Én próféta nem vagyok, de ámbár tartson számot reá minden ember (noha im elég sok ellenkező talált s költött hitekkel igyekezik a szegény haza igazgatóinak szemeket bekötve tartani az ő ravasz és szokott mesterségek szerént). *Deus justus pro potente manu sua fidei, foederisque violatores humiliabit, debitisque subjiciet poenis.* Mely ha leszen, bizony uram úgy tetszik az mi szegény hazánkknak igen vékony reménysége lehet az *közönséges pacificatioban* való befoglaltatásához és az által nyomoruságából való kiszabadulhatásához is. Bátorságosabb, jobb és idvösségesebb volna azért az mi szegény hazánkknak az Isten igéjébe le tött és nyilván kijelentett utat-módot követni, mint sem az izraeliták és Juda nemzete példájok szerént az Aegyptombeli nádszálhoz ragadozni, mely miá úgy tetszik ma is keservesen érezzük a mint megsebesítettetek tenyereink, hónalyaink bárha feljebb való időkre példa keresni nem megyünk is, noha hiszem annak elég siralmas jelenségeit viseli az szegény haza. Az élő Istenért uram, igyekezzék kglmetek elsőbben minden szorgalmatossággal az szegény haza és nemzet megmaradására való hasznos és idvösséges dolgokat megszerzeni s azután magok privatumára igyekezni. Azt is jó consideratioban vévén, ha ő *Naga ki nem mégyen*, azon magunk nemzete által fog ő Naga vádoltnai, hogy örömet acceptálták volna, s nem ment s megítélhetni az hatalmas nemzet mindjárt mit concludal csak abból is s micsoda méltóságára leszen ő Nagának előttök. Kik minemű szorgalmatossággal parancsolják s kívánják vala tavaly egynehány levelekben, ő Naga az Bocskai István s Bethlen Gábor boldog emlékezetű fejedelmek nyomdokit kövesse, s ki tudja csak ez miatt is oly harag fordíthatik, az szegény haza megrontathatik s azoknak az úr Isten oltamol rendelheti az hatalmas nemzetet. Jól meg kell

azért gondolni kglteknek az dolgoknak végét, kimenetelét s az Istenől mutatott jó alkalmatosságot el nem mulatni, melyet pénzen is meg kellene venni. Az úr Isten ő felsége a mi kglis urunk ő Naga tanácsát a kgltekével együtt birja, igazgassa mindenekben az ő szent nevének dicsőségére, az ő Izraele maradványának gyarapodására, ujabban való elplántáltatására, közönséges, békességes megmaradására, kinek atyai oltalmában kgltdet is szivből ajánlom az kgltd szerelmeseivel.

Datum Claudiopoli, die 14. julii anno dni 1664.

Kgltdnek uram mindenkori kész jóakaró szolgálja

Szalárdi János mpr.

P. S. Ha pedig uram ugyancsak azonban kell is maradni minden dolgoknak, én csak hallgatok, az úr Isten könyörüljön rajtunk! De ezeknek megírásokra lelkemismereti kénszeréte s kgltdtől vétektől ne tulajdonéatassék. Bizony nem törökösségből vagyon, hanem mert hiszem azok miá lött koldussá, hanem az szegény haza és nemzet megmaradásához való keresztyéni buzó indulatomból.

Kivül ezt jegyezte reá Teleki Mihály sajtálkezüleg: Im nekem is mit ír Szalárdi uram, elküldem, hogy megolvassán küldje vissza.

Külczim: Spectabili ac generoso domino Michaeli Teleki de Szék etc.

(Teleki levéltár 324. sz.)

Szalárdi J. jul. 14-iki levelének melléklete.

An mutare liceat juramentum semel factum.

Az mely böcsületes hazafiai római császárral ő felségével lött confoederatio alól, hazájokban az országgal való egyességre megtértek, a kik azok közül ő felsége részére akármilyen formában való hitlést találtak volt praestálni: úgy tetszik az mostani állapotokra nézve azon hitlés ő Nagoknak, ő keglmeknek is nagy ütkező gyanánt láttathatik elméjeken lehetni.

Kérdésben láttatik azért jöhetni: azon hiteket köteleztetnek-e ugyan effective et realiter olyan strictissime, a mint lött, megtartani, praestálni, főképpen már az szegény haza tovább való nagy kárával, romlásával (s a kit Isten távoztasson) magoknak megtörténhetendő veszedelmekkel is?

Melyre úgy tetszik per verissimam ratiocinationem is expensis expendendis igen méltán azt lehet felelni, hogy nem köteleztetnek.

1. Ratio. *Az ő felsége Mltgos személyéről.* 1. Mert ő felsége is az mit ez szegény országgal lött confoederatiojában ígért volt praestálni, nem praestálhatta; az országot a török ígája alól föl nem szabadíthatta, sőt azon oltalommal nagyobb nyomoruság vonódott nyakába.

2. Mert ő felségének ő Nagok és ő keglmek semmi oly collatiobeli kegyelmességét nem vévén, sőt az ő felsége kegyelmességével való biztatások alatt némelyek az hazában szerzett szép értékeket is az várokozás mellett elköltvén, mint egy ugyan vissza szorultak hazájokra, és így semmi igaz jussa abban ő felségének nem lehet, hogy akármilyen szín alatt is édes hazájoknak egyességétől és egész testétől ő Nagokat ő

kglmeket elszakaszthassa és az által is az szegény nyomorodott haza nyomorúságaihoz még is több nyomorúságot toldjon.

2. Ratio. *Magok ő Nagok és ő Kglmek részéről.* Mert az mennyiben Erdélyországa tagjai voltak, nem vala szabadságokban, hogy hazafiai tagjai lévén, per partes külön-külön szakadozván az egész tag consensusa nélkül imide-amoda kötelezhessék magokat, holott abból az egész testre, úgy mint az országra is ujabban való romlás, magokra is veszedelem jöhetne az hatalmas nemzet által. Melyre akármí tekintettel is, sem isteni, sem emberi törvények szerint nem köteleztethetnek.

3. Ratio. *Keresztyén fejedelmünkre és az hazára nézve.* Mert Isten után édes hazájoknak, keresztyén fejedelmeknek tartoztak s tartoznak is mind ő Nagok s mind más igaz hazafiai több jóval s nagyobb hűséggel, mint másoknak s akár kiknek is. Per hoc ezeknek kárával, mintegy per evictionem, ha mi magok kötelezése lött is, non tenet.

4. Ratio. *Portára s török császárra nézve is.* Mert az ur Isten igaz itéletiből kétség nélkül a régi eleink sok bálványozásokért azon hatalmas nemzetnek jármában adta vala ugyan azoknak nyakokat, melyet hogy mi is Juda nemzetének Zedekias nevű királya idejebeli példa szerint (az Szentirással szólván) ez Aegyptombeli nádszálhoz való ragadozásunkkal s támaszkodásunkkal kivethessünk nyakunkból: kétség nélkül nem volt Istentől s ezért is fogalenni, hogy a nádszál által tenyerünk és hónalyunk ennyire meg szűrődnek és sebesednek. Vettessék egyben csak Erdély országának állapotja az Juda országával és Jeremiásnak XXVII. részéből Nabugodonozornak állapotja is török császár állapotjával; szabattassanak azok is az szegény romlott haza dolgaira: ottan megfogja tapasztalhatni akárki az Istennek igye s akarátja szerént is, oda tartoztak volna s tartoznak is ő Nagok és ő kglmek is az országgal együtt nagyobb engedelmisséggel. Mely Isten könyvében megiratott szent historiák, hiszem, azért is irattak oly szorgalmatosan meg az szentlélek által és hagyattak letéttelve nálunk: életünket mi is azokhoz conformálhassuk s minden dolgainknak mintegy ugyan Csapó Sinori, azok legyenek.

5. Ratio. *Keresztyén vallásunkra is és az evangyeliomra és azokból az Isten dicsőségére s tiszteletire nézve is.* Mert azokra mindenek felett akármely istenfélő, idvességet szomjúhozó keresztyén ember is kötelesebb s annak kárával nem lehet oly hit által való megtörözés (főképpen coactiva), hogy köteleztessék.

6. Ratio. *Az hitnek cselédihez, velünk egy igaz idvezülendő keresztyén evangéliumi valláson levő atyáinkfiaihoz való szent szeretetünkre nézve is.* Mert az Szentírás és Isten igéje szerént is azoknak tartozunk többel, mint sem azonkívvül valóknak.

De hogy csak magamtól ne láttassam beszélni, im ugyan keresztyén, református Doctorink közül is Benedictus Aretiusnak, ki élt és irt Berna városában 1567-ben, erről való szép írását és censuráját ide annectálok, ugyanaz mint vagyon az deáki nyelven.

Bened. Aret. in explicationem locorum communium Christian. relig. Loco 108. De juramento. Columna 609.

An mutare liceat juramentum semel factum? Respondendum: Non facile mutandum, tamen fieri possit, ut omnino sint interdum mutanda.

1. Si impossibile reddatur id, quod, dum juravimus, erat possibile.

2. Aut si docemur, *illicita a nobis esse jurata, ut si pugnent cum pietate in Deum; cum charitate erga proximum; cum fide.* Hinc Herodes peccavit plus, Servando, quam promittendo. Promittit ac leviter addit, nullo cogente, juramentum, se ad dimidium regni daturum saltatriunculae. Quod *etiam* non juratus potuisset praestare. Postea, quum *illicita* petit, servat leviter conceptum juramentum, quod justa ratione revocare poterat.

Contra David jurat et quidem temere, se deleturum Nabalum; sed placatur ab uxore illius Abigail, ideoque sententiam mutat, et quod juraverat temere, prudenter et pie non prestat.

Illicita juramenta.

Si illicita concipiamus, quae Deus prohibuit: aut pugnant cum regula charitatis, ut in necem alterius jurare; contra patriam: contra fidem jurare.

Azon hitléseket vonjuk már ez Szentirással egyező értelemre s az megirt ratiokat is s lássuk mint egyeznek azokkal is.

1. Ezen hitlések, mind az mikor löttek s mind annál inkább már most a megirt okokra nézve is avagy nemcsak impossibelek, hanem képtelenek is?

2. Azon fenn megirt hat ratioknak rámajokon jól megrostáltván is, valyon akámelyik szerént is szabadságos vala-e? az Isten dicsőségéhez tartozó kegyességgel; Felebarátunkhoz való szeretetünkkel; az igaz apostoli evangyeliomi tudományon fundáltatott keresztyéni vallásunkkal, valjon nem ellenkező-e? mint majd ide alább megvilágosíttatik.

Herodes abban, hogy az tánczoló Herodiásnak kivánságára Keresztelő Jánosnak, hiti és igéreti szerént, fejét véteté, igen vétkezék. Istenesebben cselekedett volna, minden írásmagyarázók érteleme szerént, ha abban hitit s igéretit megszegte volna.

Dávid ellenben, hogy Nabált erős esküvése szerént annak feleségétül Abigailtúl megengeszteltetvén, hiti megszegésével meg nem öleté, dicsíretesen cselekedé s véték nélkül

Ez vitiosítások; Isten parancsolati, felebarátunk szereteti, hazánk közönséges java megmaradása; keresztyén vallásunk ellen való nagy, káros vétkeiségek, fogyatkozások ily hitlésekben valljon nem mind feltalálhatnak-e?

Ó bár adta volna Isten, ne tapasztalta volna ezt meg ennyire az szegény haza. De ha csak az szegény Fejedelem Kemény János ő Naga felköszörülésétül fogva való dolgok folyási fontoltatnak is meg ugyan valójában, úgy tetszik nyilván megtapasztaltathatik. Hogy noha az haza

Math. XIV
v. 7. 8. 11.

I. Sam.
XXV.
v. 13—35.

oltalma, annak segítsége tétetett fel színnel s most is azért való hadakozás, azért való temérdek költség okoztatik, a mint hallatik közönséges irásokban. De az ő valóságában alattomban mind csak az szegény hazaromlására, a hatalmas török nemzet által való erőtelenítése is fejedelemségének tolláltatására, szegény nemzetünk szabadságának, keresztyén vallásunknak és az Jézus Krisztus evangéliumának opprimáltatására s nemzetünk közül való kioltatására czéloztak s igazgattattak mindennemű igyekezetek. Az mint ezt akárki is vallyon nem veheti-e eszében? ha az Erdélyország rettenetes romlása, pusztulása alatt Magyarországnak mindenütt kezdődött és siralmasan gyakoroltott keresztyén vallásunk üldözését és az 1662. esztendőbeli Pozsoni gyűlés alatt lött actákat megnézi és vizsgálja?

NB. Lásd Ézékielnek 25., 26., 27. és 28. részeit; tedd ahoz a 29. részt is. Aegyptomnak, az Izraelitáknak nádpálczajok letételéért való büntetésére nézve. Melyet egyben vetvén a mi időnkbeli nem régen mult példákkal, avagy nem szabados-e most is hasonlót ominálni, mint már kezdeti meg is vagyon?

Semmiben tudattak vala, hiszem, a diplomák, melyek közül az utolsó, ugyan nem csak in verbo regio már, mint az előttiek egy néhány, hanem ugyan sub bona fide christiana emanáltattak vala. És már látván az mi szegény hazánknak megfogyatkozott erejét, ha az ur Isten az ő dicsősége, tiszteleti mellett kitámadván, az hatalmas nemzetet ellenek fel nem támasztja vala: eddig keresztyén vallásunknak Magyarországból is kioltatásához s az evangyeliomnak talpok alá való tapodásához derekasan hozzá is nyulnak vala, s ez mi szegény hazánknak is sokképpen való nyomorgatása s imide-amoda való szakadoztatása, huzásvonása s az ilyen hitlésekkel való megtörözések is valljon nem mind csak azon czélra lövöldöznek-e? De nem szenvedte Isten eleitől fogva az ő népe nyomorgatását büntetlen, sőt csak a kik tapsolták, kacagták is annak nyomoruságát, rettenetes büntetés nélkül nem szenvedte, nem hogy még az kik annak nyomorgatásában részesek voltak s bizony mais igen féltő mindezt s az ő evangyeliomának üldözéséért, s az mellett lött egynehány rendben tött confoederatioknak violálásokért, felforgatásokért az ur Isten kiváltképpen való boszuját meg ne állja; az ő felségétől római császártól már publicaltatott igen igazságos helyes sententia szerént is: *Deus justus fidei foederisque violatores praepotente manu sua humiliabit, debitisque subjiciet poenis.*

Úgy tetszik azért csak ezekből is akárki is eleget érthet s concludalhat s ő Naga és ő Kglmek pedig eléggé salválhatják conscienciajokat. Melyekhez képest szükséges az szegény hazával mintegy igaz csontok, vérek, tagok egy értelemben legyenek, és azt az útát, melyet az ur Isten az hatalmas nemzet elméjének igazgatása által az mi kglk urunkkal ő Nagával az szegény hazának, az ő népének, Izraelének (kétség nélkül) az üldöztetés alól való felszabadítására s evangyeliomának s szent tiszteletinek nyugodalmas szállása megszerzésére mutatott: egyenlő szívvel és akarattal elkövetni, elhívén, hogy nem az porból lötenek mindezek, hanem istennek igazgatásából, ki eleitől fogva gyakrabban inkább az

pogány királyok és császárok alatt szokott az ő anyaszentegyházának nyugodalmas szállást szerezni, s szent tiszteletinek szabados terjedést és élémenetelt engedni, mint ez az Istennek könyvéből nyilván vágyon. Ki tudja, talám az ur Isten ő szent felsége ilyen módon rendelte tovább való időkre is az ő szent tiszteletit és az evangeliomát az Magyar nemzet között is szabados folyással virágoztatni. És ez szegény hazának is szabadságát az kevés magyarság maradékjával való egybenkötöttes által megadni s megis marasztani.

NB. Idvezítő urunk a római pogány császárnak, ki Zsidó országot hatalommal elfoglalta vala, engedelmeskedett, adót fizetett. Szent Pál hasonlóképpen, Jeremiás a zsidókat az Babiloniabelieknek engedelmeskedni, sőt azoknak királyokért könyörögni hagyja. Jerem. XXIX. V. 7. etc.

De ha valamint annak az igen felemelkedett elméjű hatalmas nemzetnek eziránt az mi részünkről valami offensája találtathatnék; azonban Istennek csudálatos itéletiből a bálványozásért dolgainak nagyobb succesususa is találkozhat: ottan mind ez szegény haza s mind az ott kinn való kevés evangelicus keresztyén Magyarság az Isten tiszteletinek is nagy kárával, mind keresztyén vallásunkkal, törvényünkkel, szabadságunkkal együtt, nem nagy munkával már azon hatalmas nemzet által valljon nem tétetnék-e semmivé? melyet az jó Isten az ő ingyen való kegyelmességéből távoztasson!

Közi: KONCZ JÓZSEF.

ADATOK A MAGYAR IDŐMÉRTÉKES VERSELÉS TÖRTÉNETÉHEZ.

Negyessy László »A mértékes magyar verselés története« cz. művében felsorolja mindazokat, kik Sylvester Jánostól kezdve Ráday Geleonig klasszikai formában irtak magyar versket. Közébe negyven ilyen előfutárját említi a klasszikus iskolának azzal a megjegyzéssel, hogy ez a szám bizonynyal még ezután is növekedni fog. Ha nagy mértékben nem is, de néhány névvel még mindenesetre gazdagítja majd ezt az érdekes névsort a magyar ősnymtatványok s a régi magyar kéziratok művek figyelmesebb átbúvárlása. Engem is a magyar ősnymtatványokkal való foglalkozásom juttatott ahhoz a szerencséhez, hogy a Negyessytől közölt névsort egy teljesen új névvel gyarapíthatom és pedig épen a XVII-ik század elejéről, mikor legsűrűbben lépnek fel az időmértékes magyar verselés művelői.

Az új név, melyet az időmértékes magyar verselők névsorába kell iktatunk, Prágai András szerencsi prédikátoré 1628-ból. Ő ugyanis magyarra fordította Gvevarai Antal híres művét Rákóczy György parancsolatjára s annak költségén kinyomatta Bártfán, 1628-ban. A mű czime lényegesen megrövidítve a következő: »Feiedelmeknek Serkentő Oraia, Az az, Marcus Avrelíus Csaszarnac eleteről. Az Híres Gvevarai Antaltól . . . irattatott három könyvec. . . . Most penig ez Serkentő Oranac első és harmadic könyveit Az Tekentes es Nagysagos Vrnac etc. Felső Wadaszi Rakoczi Györgynec parancsolattyara magyar

nyelven tolmacsolta Pragy Andras Szerencsi Prédicator.« Terjedelme nagy 4°-ben 1055 l. s 75 számozatlan levél.

Talán e munkának épen szokatlan nagy terjedelme hatott viszarizasztól azokra, kik irodalmunk régiebb emlékeit buvárolni szokták s így magyarázható meg, hogy a benne előforduló két időmértékes magyar versen mostanáig senkinek sem akadt meg a szeme. Én épen ily időmértékes versekért nézegettem át a pápai főiskola könyvtárában található magyar ősnymtatványokat s így találtam reá.¹

Az első négy distichonból álló fordítás Gvevarai Antalnak »Az V. Carol császár: valo első elől iaro beszede« végén található s így hangzik:

Sokan vadnac, kik csak azért akarnac tudni,
 hogy tudgyanac, és ez nyughatatlanság.
 Sokan vadnac, kik csak azért akarnac tudni,
 hogy híressec legyenek, és ez merő hvság.
 Sokan vadnac, az kik azért akarnac tudni,
 hogy hasznot nyerjenec, és ez kívánás.
 Sokan vadnac, az kik azért akarnac tudni,
 hogy éppítcsenec, és ez Atyafui szeretet.

(Bernhardus Th. Carzon discors. 101.)

Mint látható, e distichonokban a verselés a lehető legtökéletlenebb. Csak épen meglehet ismerni, hogy distichonok akarnak lenni, de különben nincs köztük egy hibátlan verssor, sőt kevés a hibátlan versláb is. Meglátszik, hogy írójuk nem volt tisztában a hexameter és pentameter alkotásának legfőbb szabályaival, hogy pl. hexameterben az ötödik lábon daktylus szükséges és a pentameter második felében szintén. Pedig különben ügyes verselő, a mint meggyőződhetünk erről nagyszámú ütemes és rimes verseiből, melyek figyelmet érdemelnek abból a szempontból is, hogy nagy részben latin klasszikusok szebb helyeinek szabad átdolgozásai. S ilyen száz meg száz található e könyvben. Nem mulaszthatom el figyelmébe ajánlani e művet a klasszika philologia művelői közül azoknak, kik műfordítással foglalkoznak. Ők különösen haszonnal forgathatják, mert benne egész tömeg klasszikus locus érdekes, sőt igen sokszor tősgyökeres magyar fordítására található.

Másik időmértékes versét a könyv vége felé, az index előtt találjuk:

Spaniol enekből deac nyelven csinalt alcaica ode, magyar nyelven ugyanazon alcaica ode notajára formáltatott.

Az bölcs Poétác ily fabulát írnc
 Az fényes naprol, hogy szekerit annac
 Pyrois, Aethon, Phlegon lovac,
 És negyedie az Eous vonnyác.

Ennec Vulcanus drága szép nyoszolyát,
 Nagy mesterséggel az tengerben csinált,
 Ezen nyugottya az nap magát,
 Hesperusnac el érvén határát.

¹ Találtam egy román distichont is, a mi — úgy hiszem — érdekelné a román philologusokat.

Ennec szolgálnc négyszer hat leányoc,
Ezec környüle gyorson forgolodóc,
Kiknec csak annyit nyuit orsojoc,
Egy-más-után az mig tart orajoc.

Ennec Tithonus egy igen vén ember,
Kíhez az halál vénség miatt nem tér,
Elötte megyen, mint hop-mester,
Kinek lakó helye az nagy tenger.

Ez Tithonusnak iffiu felesége
Szép haynal színü, vén Vrára nézve,
Siet föl kelni, az szekerbe
Az lovakat ő fogja gyöplüre.

Az négy ló jedzi az napnac négy részét
Es az szolgálóc azoknac orait,
Az Tithonus eynec údeit
És felesége haynal föl költit.

Nem kis mesterség valaki találta
Az arnyéc orát, s napnac járására,
Az hangval szólló orát arra
Eggyező szép aranzással zabta.

Az ki jelessen végezi dolgait,
Igy dolgainac rendeli orait:
Ki tudná hasznát megh mondani,
Valaki ora szerént tud járni?

Az ora mindent dolgára föl serkent,
Az fárat ember orakor ágyra ment,
Es nagy betegségtől nem rettent,
Az ki szokot oráján ebédlet.

Nagy dicsirettel méltó jutalomra,
Az verő orát valaki találta,
Méltó azért dicsirő szóra,
Az ki ez könyvet oránac mondta.

Az ki gyors lészen ez könyvet olvasni,
Mely az fő embert jókra serkengeti,
Es erkölcsit ha ugy viseli,
Üstökivel az éghet el éri.

A 11 versszakból álló versnek egy strófája, az első, ha nem is hibátlan, de mégis tűrhetően sikerült. Két első sorában a harmadik lábbon megvan a daktylus, mi annyira jellemző a versus Alcaicus hendecasyllabusnál. A 4-ik sor két első lába is daktylus, a mint azt a versus Pindaricus természete megkívánja. A többi versszak azonban legkevésbé sem mondható sikerültnek. A 4., 6., 8. és 10-ik versszak utolsó sorában mégis van legalább egy daktylus a szükséges kettő helyett, valamint a 8-ik versszak két első sorában is megtaláljuk a kívánt helyen a daktylust. A szótagszám azonban mindenütt pontosan annyi, a mennyinek a metrum Alcaicum verssoraiban lenni kell; t. i. a két első sorban tizenegy, a harmadikban kilencz s a negyedikben tíz szótag.

Látnivaló tehát, hogy Prágai Andrásnak kevés érzéke volt a klasszikus verselés iránt s inkább csak a divatnak hódolt, mikor egypár ilyen verssel is feldiszipette terjedelmes könyvét. Jó verselő létere maga is érezhette hogy mily kevéssé költőies ez a fordítása összehasonlítva a többi ütemes és rimes fordításaival. Hogy tehát kissé költőiesebb szint adjon munkájának, rímekkel látja el az akkori ízlés szerint úgy, hogy minden versszak négy sorát összerímeli:

Prágai András nevéen kívül még egy helyreigazító adattal járulhatok az időmértékes magyar verselés-történetéhez. Négyessy László ugyanis fentemlített munkájában felsorolván az időmértékes verselés művelőit, azok között 1695-re teszi Szenczi Száki János superintendenst és samarjai prédikátort, kinek 6 hexameterből álló kis verse Komáromi Csipkés György »Igaz hit« cz. munkájában jelent meg. Ez az állítás helyreigazításra szorul annyiban, hogy K. Csipkés Gy. említett munkája 1666-ban jelent meg Nagy-Szebenben. Tehát Szenczi Száki János névét is a sorozatban 1666-ra kell tenni. Az 1695-iki dátum már csak azért is tévedés lehet, mert Szabó Károly »Régi magyar könyvtárában« sem található ezen évszám alatt K. Csipkés Gy. munkájának talán egy esetleges másik kiadása.

BORSOS ISTVÁN.

JÁSZAY PÁL IRODALMI HAGYATÉKÁBÓL.

Különféle levelek.

Első közlemény.

1. Báró Orczy László levele.

»Tekintetes Ns Statusok!

Mivel Somogyi Uram hivataljából kilépett: helyébe addig is, miglen építő szék fog tartatni, Cancellistának Jászayt nevezem, a ki Feő Notarius Úr mellett iródeák levén, magát mind ekkoráig becsületesen viselte, Notarius úr saját bizonyossága szerint, s kötelességének voltaképen megfelelt. Ezt a midőn a Tettes Ns Statusoknak tudtára adnám, fávörbiban ajánlott szokott tisztelettel maradok a Tettes Ns Statusoknak

Pesten die 4-a. Augusti 1801.

alázatos szolgája

B. Orczy László s. k.«

2. Bónis Sámuel levele.

»Nagyfalu 4 August. 1829. Édes Palim!

Megfosztatván a te, s más jó barátim beces társaságoktól, kiknek állapotjokat én s kik viszont az enyimet oly résztvevő szívvvel viselték, — elszakasztatván az én kedves Ferimtől, kivel majd 15 évet éltem a legszorosabb öszveköttetésbe, s ki nékem nem kevesebb volt mint testvérem, — végig futván tanulói pályámat, melyen ha akadályra találtam, a te s más jó barátaim segítségével könnyen által törtem: mim maradt egyéb az ezekre való édes, de mégis fájdalommal egyveleges visszaem-

lékezésnél, — édes ha néked s azoknak kik előttem felejtethetlenné lesznek karjai közt gondolom magamat, ha képzőtehetségem erejével azon boldog napok közül, melyeket társaságodba töltöttem valamelyiket vélni gondolom, akkor vagyok a boldogság legfőbb pontján, akkor felül képelem magamat veletek együtt az embereken, kik bár egymás nélkül nem élhetnek, mégis annyiszor igyekeznek egymás veszedelmén, de ezen boldogságot eltünteti s mély szomorúsággal vonja be, mint a terhes felhő a mindent felélesztő napot, midőn végső Isten hozzád s végső ölelésed mint együtt töltött életünk határköve ötlük elmémbe, akkor boldog álombul fölserkenve azt kívánom, hogy bármindég így álmodnék. — Te azon panaszkodol, hogy azolta egy tanuló társadat sem láttad, én sem többet Ónodnál és Kandónál, de úgy gondolom, Debreczenbe többel öszve jövök, a Borsodi restauration pedig reményilem veled is. Mielőtt haza jöttem, már kétszer voltam Kállóba particularis gyűlésen; a minap pedig *Herczeg Ferdinánd itt járván a Deputatioval eleibe, ki is Nyíregyházán Atyám asztalánál ebédelvén, ebéd után a katonaságot megvizsgálta*; egyébkor a gazdálkodással töltöm időmet, melyet az Atyám különösen most ide haza nem levén, egészen által adott, a mely annyi dolgot ad, hogy ezen édes foglalatosságra is, hogy veled legalább levelemmel beszélhessek, alig nyertem időt; azért is bármely örömet többet innék, bármely sok materiám volna is, kénytelen vagyok levelemet végezni. A Bekény Leányok köszöntenek, nem különben Anyám is. Csuka Ferit és Fáy Ábrist ha meglátod, ezerszer csókold. Asszonyádnak kezeit csokolván Uradatyádat tisztelvén, midőn baráti szeretetedet továbbra is kikérvék, forró szeretetedbe ajánlva vagyok

neked Palim

végső perczéig életemnek igazán szerető, s hív
barátod

Ifj. Bonis Sámuel s. k.«

P. S. Danyit csókolom.

Czim: »Jászay Pál kedves Barátomnak — Szántón.«

3. Gróf Teleky József bizonyítványa Jászay Sámuelről.

»Egremium juvenem Samuelem Jászay inde ab initio generalis judiciorum termini St. Martini 1828. usque hodiernam diem in qualitate Jurati T. Tabula Regia Notarii apud me constitutum, commissos sibi labores laudabili cum diligentia perfuisse, capacitatis pulchra edidisse specimina, et mores omni commendatione dignos exhibuisse, hisce in fidem veritatis attestor. Pestini 8. Sept. 1829.

Comes Josephus Teleky m. p.
T. Tabulae Regiae Saedriae Baro.

4. Gróf Teleky József levele Jászay Pálhoz.

»Tekintetes Táblabíró Úr!

A m. tud. társaság nagygyűlése, sept. 10-én tartott ülésében, szavazatok többsége által kegyedet a magyar nyelv régiségeiben ismeretes jártassága, s az e részben a társaságra nézve tett érdemei tekintetéből,

levelező taggá választván, ezt ezennel hivatalosan, egyszersmind szíves örömet hírül adom; az academia azon határozatáról értesítvén egyúttal Kegyedet, melynél fogva ez előre meg kívánja tudni, ha az újonnan választott tag ajánlkozik-e a társaság alaprajzában kikötött szorgalmas együtt munkálkodásra, s mikben az ülések által a rendszabások értelme szerint megbizatik, szorgalmas eljárásra. Ez iránt tehát ne sajnáljon a titoknokhoz intézendő válaszban nyilatkozni, ki a maga idejében a szokott oklevelet is megfogja Kegyednek küldeni.

Teljes bizodalommal levén, hogy a társaság Kegyedben szorgalmasan közre munkálkodó s részvevő társat vón fel; vagyok a

Tekintetes Táblabíró Urnak
Szirák, sept. 15. 1836.

köteles szolgája

G. Teleky József s. k.«

Czim: »A m. t. társaság Elnökétől. Tekintetes *Jászay Pál* m. kir. udvari cancellariai concept. practicans, s ns. Szabolcs vármegyei táblabíró Urnak, mint a m. t. t. levelező tagjának Bécsben. Wien. Hivatalból. Bäckerstrasse 758.« (Akademia pecsétje.)

5. Gróf Teleky József levele Jászay Pálhoz.

»Édes Jászay! A mult hónap 2-ikáról irt leveléből örömmel értetem udvari fogalmazóva lett kineveztetését; hogy ez megtörténik, ez úttal erősen hittem, de mégis jól esett a valóságot is megtudni, mert életemben többször, különösen pedig az utolsó időkben néhányszor csatlakoztam meg legbiztosabb reményeimben. Egyéberánt tiszta szivemből szerencsét kívánok az új hivatalhoz és biztosan hiszem, hogy most nem utoljára lesz alkalmam ezt tennem. Az Úr mindég szerencsés volt magát előjáróival megkedveltetni nemcsak szorgalmas igyekezete, tehetségei, hanem erkölcsi tisztasága, illendő magaviselete által is, — ezen úton lehetetlen hogy szerencséjét ne tegye. Ezek után magamat szivességébe ajánlván maradok

Budán télutó 18-kán 1841.

igaz jóakaró barátja

G. Teleky József s. k.«

Czim: »Tekintetes Jászay Pál m. kir. udvari fogalmazó és m. t. társasági 1. tag Úrnak Bécsben.« (Teleky czimeres pecsétje.)

6. Gróf Teleky József levele.

»Magyar Tudós Társaság. Pesten sept. 4. 1841.

Tekintetes Udvari Fogalmazó Úr!

A magyar tudós társaság most álló XII-d. nagygyűlése tegnap tartott ülésében Kegyedet a nyelvtudományi osztályban megüresült vidéki rendestagi helyre egy értelemmel elválasztotta.

A társaság meg van győződve, hogy Kegyed addig is, mig az academia pénzereje valamennyi rendes tagjai fizetését lehetőségessé teendő, s így a rendes tagoknak az alaprajz értelmében járandó évdíj Kegyednek is kirendeltethetik, munkás buzgósággal fogand kezét többi társaival

a nyelv, literatura és academia ügye elővitelében; s különösen a hazai nyelvtudomány virágoztatásában törekedni fog.

Ez esetre felszólítom Kegyedet, ne sajnálná minél előbb a társaság titoknokával abbéli elhatározását tudatni, kész-e az alaprajz által a rendes tagokra rótt terheket felvállalni? hogy így az elválasztásáról szóló oklevél általa Kegyednek kiadathassék.

Egyszersmind jelentem, hogy az academia szokása szerint, a vidéki tagok nagygyűlésen tartván székfoglaló előadásait, a társaság Kegyedet e végre is elvárja a jövő évben tartandó XIII-d. nagygyűlésére.

Ki egyébiránt vagyok
Kegyednek

lekötelezettje

G. Teleky József s. k.«

Kívül: A m. t. t. Elnökétől. Tekintetes *Jászay Pál* Urnak, a m. kir. udv. tanácsnál fogalmazónak, több ns. megye táblabírájának, mint a m. t. t. rendes tagjának *Bécsben* Wien, bei d. T. Ungr. Hofkanzley. Hivatálból.« (Akademia pecsétje, *Geniussal.*)

7. Gróf Teleky László levele.

(A levélen korona, alatta nyomva: »Bath.«)

»Kedves Barátom!

Könyörgök — légy szives az ide mellékelt levelet *Péter* nevű festőhöz, kinek laka egyébbaránt a levelen föl van jegyezve, minél előbb elvinni és neki személyesen átadni — azt pedig, mit tőle ennek következtében átvevő, nékem jól lepecsételve biztos alkalommal Posonyba küldeni. — Kérlek kedves barátom — járj el ebben önmagad — s ne szólj róla senkinek szót is. Bocsánatot alkalmatlankodásomért!! A gőzhajónak igen kellemetlen reszketése miatt nem irhatok tovább. Tarts meg barátságodban

Hiv barátod

Teleki Laczi s. k.

Én lakom az Apponyi utzában (vagy főpiaczon) az Apponyi házban. — Csak arra kérek, vigyázz, hogy az mit küldesz, jól belegyen pecsételve! — Mikor jössz Posonyba?? Au revoir! Irj — ha lehet. — « (Czim nincs.)

8. Gévy Antal levele.

Bécs, nov. 2-kán, 1844.

»Megint alkalmatlankodom, kedves Barátom! — És gondolja, azt hiszem, hogy rossz neven sem veszi, annyira bízom szivességében. Kérszem im ez. Tegnap előtt vettem ajándékkul *Botka és Gyurikovits Uramtól értekezéseiket*. Hamar hálával kívánván tisztelni irántam mutatott nyájasságukat, e jelen két csomót minél előbb kezükbe juttatni óhajtanám. Ezt pedig Kegyed ott helyben könnyű szerrel megteheti; azért kérem is, tegye meg; nagyon le fog kötelezni. — *Gyurikovitsnak az Itinerariumot küldöm német válasszal német levelére; Botkának is az Itinera-*

riumot, de a gyarmati és szőnyi békekötésekkel s a budai pasákkal, mert meg lehet, hogy még nem bírja.

Már *hete* ma, hogy elhagyott bennünket. Kedves Barátom, és még sem szoktuk meg az árva estvéket. Ha valaki, *mi* kívánjuk kívántan az országgyűlés' befejezését. E napokban rosszabbul éreztem magamat, úgy hogy csak »*trufás*« könyvekkel tölthettem időmet. Feleségem és szokott vendégeim, hála Istennek, frissen vannak. Tartsa meg az Isten Kegyedet is annyi baj és zaj között jó egészségben, és adja, hogy visszajötte legalább november' derekán túl ne essék! Alles grüsst Sie herzlichst; én pedig csókolom s kérem szeresse mint eddig

holtig hű barátját
Gévyt.«

(A czim hiányzik.)

9. József Nádor levele.

»772. sz. Nemes és Vitézlő Úr!

Magyarország oknyomozó történetének 1-ső füzetét, melyet Czimzett Uraságod mult Bőjtmás hava 25-ről kelt levelében átküldött, szives köszönettel vévén, midőn erántam mutatott figyelmének, úgy különösen az irodalom mezején újabban is tanúsított fáradhatatlan szorgalmának részemről is teljes méltánylását kijelentem: nem kések egyszersmind Uraságodat állandó szivességem s hajlandóságomról ezennel biztosítani.

Egyébiránt minden jót kívánván maradok Czimzett Uraságodnak Budán Szent György hava 1-én 1846.

Jóakarója

József s. k. Nádor Ispán.

Ns. és vitézlő Jászay Pál Urnak.«

Kivül: »772 A Náadori Cancellariából. Nemes és Vitézlő Jászay Pál királyi Udvari Cancelláriánál Titoknok Urnak stb. Bécsben. Hvtból.« (Náadori pecsét.)

10. József Nádor másik levele.

»1784. Nemes és Vitézlő Úr!

Kedves öröömre szolgált Czimzett Uraságodnak közelebb mult Julius hó 21-kén hozzám intézett levele kíséretében: »A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után« című — a hazai literaturában általán fogva szintoly kitűnő, mint történeti tekintetben jeles munkájának II-dik füzetét kezemhez venni.

Midőn ezen irántam újabban tanúsított figyelmét őszinte köszönettel fogadnám, egyszersmind minden jót kívánva maradok

Czimzett Uraságodnak

Jóakarója

József s. k. Náador Ispán.

Alcsúthon, Kisasszonyhó 1-én 1846.

M. kir. Udv. Cancellariai Titoknok n. és v. Jászay Pál Urnak.«

Kivül: »1784. A náadori irodából. Nemes és Vitézlő Jászay Pál magyar királyi udvari Cancellariai Titoknok Urnak Bécsbe. Hvtból.« (Náadori pecsét.)

11. Szécsen Antal levele.

Budán, Kisasszony h. 19-én 846.

Nagyságos Udv. Titoknok Úr

Tisztelt Barátom!

»Külföldöni hosszabb távollétem után hazánkba visszatérve, élénk kíváncsisággal és érdeklődéssel tekintém át hazai irodalmunk időközbeni gyümölcseit. Ez alkalommal t. barátomnak »a magyar nemzet napjai a mohácsi vész után« című munkája nem kerülhette el figyelmemet, és bár őszintén sajnálom, hogy annak eddig csak két füzetét birjuk, mégis ezek is oly élvezetet nyújtottak nekem, milyent eddig még semmi honi történeti munka olvasásában nem tapasztaltam. Mit régen óhajtottam, mit politicus tekintetben is mindig fölötte kívánatosnak véltem, a hazai történetek részletes, eredeti kútfőkből merített, élénk és részrehajlatlan tárgyalását, ezt t. barátom uram füzeteiben a legszerencsésebb sikerrel megkísértve látom, és bizton reményelem, hogy ezen jeles munkának olvasása nem csak öregbitendi mindenekben a hazaszeretetet, a jog és törvénytiszteletet, az alattvalói hűség üdvös érzéseit, de véget vetend talán némileg azon minden valódi történeti alappal szűkölködő politicus ábrándoknak is, melyekben hazánkknak majdnem minden vélemény árnyékai (: azt sem véve ki egészen, melyhez csekély személyemet számíttatni kívánom :) oly annyira gyönyörködnek! — Jól érzem, hogy jelen soraim némileg az elbizottság színét viselik, midőn dicsérőleg szólok föl oly tárgyban, melyre nézve véleményem és ítéletem teljesen nyomatéktalan; de meglevén győződve, hogy most, a részvétlenség nagy századában, hol az olvasók növekedő számával a szerző fáradozásait és munkáját hálásan, méltányló egyének száma mégis inkább csökken mint növekszik, az író, ki idejét, egészségét, és szabad óráit a közönség élvezete és mivelődése előmozdításának szenteli, még oly igénytelen szózatban is, mint az enyém czéjja utólérésének némi tanúságát láthatja; — ezen meggyőződéstől mondom vezéreltetve, nem tartózkodom t. barátom Uramnak hálás érzéseimet kifejezni, és munkája folytatására továbbá is erőt, egészséget és kedvet szívből ohajtani, ki őszinte tisztelettel maradok

barátja és tisztelője
Szécsen Antal s. k.«

12. Gróf Desseffy Emil levele.

»Tisztelt barátom!

Kegyed irántam mindig tanúsított szívessege engem következőkre bátorít.

Mindenek előtt emlékeztetem Kegyedet azon ígéretére, hogy velem a Censurának Magyarországra miképp lett behozásáról ex actis Diaetalibus és adumbrálván a dolog menetelét értesíteni fog,

Más kérésem is van. Én sokat foglalkoztam a vámkérdéssel. Tudja Kegyed, hogy a 91: 1715 ezt mondja: circa rectam autem et aequam ubique in Tricesimis Regii vectigalis institutionem ad Sensum Articuli

100: 1655 *elaborandum*, cum interventu Cameraticorum Commissariorum hoc fine deputandorum Tabula Regia In dna ordinatur.

A' 2. 1729 pedig ezen Provinciát a Consiliumra bizza, hozzá tévén, hogy ezen Regii vectigalis Institutionem et *rectificationem* Consilium Suae majestati pro ratificatione demisse submittet.

En úgy tudom, hogy ezen *Vectigal* 1754-ben készült el, és akkor publicáltatott.

Már most az a kérdés: mi a 91. 1715 és 1723. 2. t. *czikkek* históriája? mi van az Actákban e tekintetben? Mi volt ezen *Vectigal* értelme? Elvek-e vagy vámtételek? Miért maradt az 1754-ig? úgy publicáltatott-e, mint ezen törvények következtében készült operatum? Mi van az actákban a 100: 1655 keletkezésére nézve? Ezen 1754-ben publicált *Vectigál* meg van-e Bécsben a Cancellaria vagy Kamaránál? Ezekre nézve szeretnék némi fölvilágosításokat. Ha reá ér Kegyed, kérem legyen segítségemre — mert ettől sok függ, hogy az ember a vámkérdést megérthesse.

Aztán van még ott a Corpusban a 1715: 85 is, mely engem igen érdekel. Ott megemlítettik a 10. 1715 hol a Neo-acquistica Commissio pro Croatia et Slavonia *Zágrábba* rendeltetett. Mi ezen 1715: 85 históriája? mi van iránta a Dessewffyeket illetőleg az Aktákban? Ezen *Zágrábi* Commissio öszve ült-e, mikor, meddig, és mikor oszlott fel? Mert én csak annyit tudok, hogy a familiámnak most is meg van az Instantiája, melyet oda nyújtott; de hogy felvevődött-e, annak nyomát nem tudom, és azt gyanítom, hogy azon Zágrábi Commissio, a *háború kiáltása miatt öszve sem ült*, egész addig, míg mind ezen Comissiók törvénynyel megszűntettek.

Szép volna kegyedtől, ha reá ér az effélékre, egy kissé mindezek után látni és engem felvilágosítani. Ha reá nem ér Kegyed, úgy igazítson útba, miképp jöhetnek mindezek nyomába.

Bocsánatot, de oda fordul az ember tanácsért, a hol tanácsot adni tudnak.

Vagyok legigazabb tisztelettel

alázszolgbarátja

Posony, 16. Jan. 1848.

Gr. Dessewffy Emil s. k.«

13. »Személyzeti és fizetési állapota a nádori irodának.

	fizetés	szállásbér
Igazgató	2500 pf.	400 pf.
Titoknok	1200 »	250 »
Kiadó	800 »	200 »
Iktató	600 »	200 »
1. Irnok	500 »	150 »
2. Irnok	500 »	150 »
3. Irnok	500 »	150 »
4. Irnok	500 »	150 »
1. Szolga	200 »	40 »
2. Szolga	200 »	40 »

összesen: 7500 pf. 1730 pf.

Jegyzék. A mostani igazgatónak nem a fent kitett fizetés jár a nádori Dotatióból, hanem 4000 pftnyi valós. udv. tanácsosi fizetés a királyi kincstárból.

Poson, Ápril 5. 1848.

Jegyzette Stoffer József s. k.
kir. udv. tanácsos és nádori iroda igazgató.«

14. Horváth Mihály levele.

Hatvan, 1848. jan. 29.

Kedves Palim!

»Bocsáss meg, hogy annyit alkalmatlankodom. Tegnap irtam hozzád egy türelmetlenség-sugallta levelet, s ma vevén becses soraidat, ismét irnom kell, részint azért, hogy ne kételkedjél leveled vétele iránt, részint hogy azonnal köszönetemet mondjam baráti szívességédért, különösen a jó gazdálkodásért. Tudtam én, mások példájából, hogy az ágensek, bizván abban, miszerint az újdonsült főpapok első örömlükben könnyen megadják, mi nekik specificáltatik, busásan felszokták róni a taksákat. Azért valék bátor téged megkérni a fizetésre, s hozzád utalnom a pénzt. A maradvány most úgy fog esni, mintha útfélen találtam volna. Csak jó az, ha az embernek jó barátai vannak! nem csak jó indulattal, hanem jó pénzzel is ajándékoznak. Meg vagyok győződve, hogy az ágens egy fillért sem küldött volna vissza, különben miért tette volna oly sokra a számítást!

Most már egy szót sem irok, melylyel barátilag sürgetnélek az elküldésre. Megtettem ezt tegnapi levelemben, s különben is tudom, hogy rajtad nem múlik.

Hogy sokat emlegettek és híjomat érzitek, hizelgő is, megnyugtató is reám nézve, mert új bizonyítványa őszinte barátságoknak. De mégis jobb szeretném magam is, ha híjomat nem *kellene* éreznetek, mert én sem érezném, mit igen igen sajnosan érzek, a ti hijotokat; s elhihetitek, hogy én inkább mint ti; ti többen vagytok, egymásban találtok pótlást; de én magam állok, mint az árva veréb a földélen. Itt senki sincs, a kivel szívem szerint csak pár szót is válthatnék, s Pestre kell utaznom, ha oldalamat a beszédvágy fúrja.

Eddig mondhatom, csak baj és sok baj, öröm igen kevés jutott itt számomra. Isten tudja, hogy lesz-e több a jövőben is?!

Hogy te irtad alá tisztlevelemet, igen szeretem. Ez kétszeresen becsessé fogja azt tenni előttem.

Terka igen szépen kéret, légy szives őt az öreg úrnál néha emlékezetbe hozni, kivált akkor, ha majd fia stipendiuma tárgyalás alá jön. Kétségbe esnék, ha, miután leginkább az ő tanácsára adta fiát iskolába, stipendiumot nem kapna.

Most már Isten veled, csókolom Samu bácsit,

őszinte igaz barátod
Horváth Mihály s. k.

U. i. Lesz e már kapható Bartal munkája? Ha netalán supprimál-

nák, s áruba nem bocsáttatnék, kérj tőle nevemben egy példányt. Ha azonban árulni fogják, majd megveszem.»

Külső cím: »Nagyságos Jászay Pál úrnak, a főméltóságú magy. kir. udv. Cancelláriánál udvari titoknoknak, a magy. tud. társ. rend. tagjának, többns vármegyék tbirájának Bécsben: in der K. ungarische Hofkanzlei.«

15. Bartal György levele gr. Batthyány Lajoshoz.

Bartal György állodalmi tanácsos
Méltóságos gróf Batthyány Lajos miniszter elnök úrhoz.

A nagy magyarnak, a halhatatlan Bél Mátyásnak ama bús szavai által: »Soli Hungari nosmet ipsos amamus negligere; magno, si fatendum, quod res est, rerum hungaricarum et melioris famaie dispendio« mélyen megilletődve; egyszersmind pedig Guizotnak e során: »l' idée fondamentale de la liberté dans l' Europe moderne, lui vient de ses Conquerants« örülve is, mert a conquerantjai a Hunnok; bosszankodva is, mivel ezeket a szlavin nép fajtához számítja; ez előtt több esztendőekkel, a magyar történeti irodalom eddigi hézagai, hanyagsága, vétkeinek nem annyira criticájához, mint általában az eddigi állodalmi tan reformjához fogtam. Ez alatt elérkezett a f. é. április tizenegyediké, a magyar átalakulásnak nagy napja; mely midőn mindenkinek örvendetes, nekem ugyan annál boldogítóbb volt, mert végig nézván az akkor szentesített törvények során, s ezeket munkám szellemével egybevetve, kimondhatlan örömmel láttam, hogy ez azoknak mintegy *Előbeszédeül*, s ez ujra, nem pedig újan született alkotmányunknak a magyar hajdankor históriájából vett *Ajánló Leveleül* szolgál, Oly igen egybe illik a magyar állodalom legrégebb s legújabb képe. A jogok egyenlősége mellett, nem a nemes, hanem az *emberséges embert* becsülték elődeink legnagyobbra; s a jobbágy nevezete alatt, az urat, nemest, pórt, a világit és papot; a *populusnál* régiebb Regnicolarum kifejezésében pedig a régi vendégeket, polgárokat, magyarokat, németeket, horvátokat s. a. t. egybenfoglalván, általában s végre a keleti birodalomban is megszüntetett municipiumot szent István (nem a theocrata, hanem maga vallása szerint a magyar első főember) állította fel. Kálmán pedig virágzásra hozta. Második András Bulláját az Angoly magna chartával szeretjük egybehasonlítani; de az Oxfordi statutumokat, melyek s a III-dik András törvényei között még kitetszőbb a testvériség nem tudom, ha eddig említette-e közülünk valaki. Rákosunkat ismerjük, de arról, hogy a törvények ottani alakításában az özvegyült nép a maga kebeléből választott képviselők által szokott részt venni, iróink hallgatnak. Kik, midőn Verbőczy hármas törvénye 9-dik cikkét égbe emelik, nem veszik észben, hogy volt egy idő, midőn mi (nemesek) nemcsak a megye fegyveres népét állítottuk, de e törvény rendelése szerint, azt béke idején hadi pénzzel is elláttuk. Illyenek e munka fővonásai, melynek nevezetesb helyeit hogy Méltóságodnak annyi országos dolgokkal elfoglalt idejét kéméljem, papir szelvényekkel kijeleltem. Ezeknek általtekintésére csak egy pillanatot kérek, s meg fog Méltóságod győződni, mely igen időközi e literaturai jelenet, mely a külföldiek miatt deákul 400 példányokban kiadva, mint-

hogy az új törvényeknek legerősb históriai alapjául s ajánlásul szolgál, fog talán fordítókra is találni. Én az eredeti kiadás ide mellékelt példányát Méltóságodnak azon határnélküli tiszteletemnek zálogául küldöm meg, melylyel nagy lelke, s hazájáért buzgó szive iránt viseltetem.

Bécs, május 24-kén 1848.

Bartal György m. s. k.

(Másolatról.)

16. *Stoffer József levele.*

Vettem becses sorait. Hogy a kérdésem irat (az austriai Ministerium részéről feltételesan felmondott Neutralitás iránt) a Nádori irodába adatott volna, nem emlékszem; kerestem azonban szorgalmatosan, és csakugyan nem találtam semmit.

Magának a Főhercegnek azt csak holnap, szerdán este említhetem meg, mikorra Bécsből visszaérkezését reméljük.

Addig ime csak ezt jelenthetem.

Budán, aug. 15. 1848.

Stoffer József s. k.

Nádori iroda igazgató.

Czim: »Ministrelnöki Titoknok Jászay Pál úrnak. A nádori irodából. Pesten.«

17. *Deák Ferencz két levele.*

A z e l s ő :

»Pest april 29-én 1848. Kedves barátom! Legyen ön szives a ministeri tanácsulések jegyző könyvéből azon pontot megküldeni, melyben a ministereknek, s azok minden tisztviselői személyzetének fizetései meghatározvák, és pedig két példányban egészen hiteles formában. Isten áldja! barátja Deák.«

M á s i k :

»Kedves barátom! Legényem azon izenetet hozta Öntől: hogy az aláírandókat, ha azok nyolcz órára készek nem lesznek, Budára hozza Ön azokat utánnam. Alig hihetem: hogy a tüzér századok iránti levelet a szükséges példányokban nyolcz óráig le irni ne lehetne, de ha ez történnék mégis, fél kilenczig itthon leszek, akkor megyek át, addig tehát levárom Önt itten, azután Budán. Deák s. k.«

Mind a kettő egyszerű sima papíron. Czim: »Jászay Pál ministrelnöki titoknok Úrnak, helyben.« (Koronáspecsét.)

18. *Gróf Batthyány Lajos két levele.*

(Az első köz. félv papíron, sietve irt, s magát Batthyányit ábrázoló gyűrűs pecséttel e látott levél.)

»Bécs 8. május. Hallatlan munka után sikerült végképen az ide zárt kéziratokat megkapnom. A báné már egyenesen elküldetett neki vasúton, Mészárosnak meg Leiningen Curier által küldtettem én meg kinevezését.

Tessék a Nádornak tüstént által adni az eredeti iratokat, a másolatokat meg Deáknak.

Belátása szerint publicáltassák azokból a mi publicálandó. A többi paquet osztassék ki adrese szerint.

Török világosítsa fel vajjon igaz-e hogy 32 ezer katonánk van. Én itt maradok míg a katona is meg lesz, siessen tehát Török feleletével.

Batthyány s. k.«

Kivülről a czim: »Jászay Pál. (olvashatlan) titoknok Úrnak Pesten, sürgős.« (Jászay jegyzete: május 8. 1848.)

Másik levél hasonlóképen félíven a levélpapírra felül »Stadt Frankfurt« nyomva.

»Bécs octob. 2-kán 1848. Kedves barátom! Legyen oly szives és kérje vissza Pázmándytól azon lemondásomat, melyet ő Kedden reggel kapott, minthogy én aztat nem kívánám publicáltatni. Holnap más levelet fog Ő tőlem venni.

A resignatiót tartsa Ön magánál.

tiszt.

Batthyány Lajos s. k.«

Czim: »Jászay Pál minsterelnöki titoknoknak, annak távollétében Pázmándy Dienes Úrnak, Pesten.« (a Batthyány czimeres pecséttel ellátva).

19. Gróf Széchenyi István levele.

»Junius 7. Barátom, nem tudom, mit válaszoljak a fő Hgnek a törvénykönyvek dolgában? Van-e, lesz-e, és mikor? Kérem tudósítson erről tüstént, hogy ma délután tudósithassam a fő Herczeget. Sietve

Széchenyi s. k.«

Czim: »Sürgető Jászay Pál Úrnak t. t. Széchenyi.« (koronás pecsét: »közmunka és közlekedésügyi minister 1848« felirattal). Jászay jegyzete. Junius 7. 1848.«

Finom levélpapíron. Felül egy aranyárga koszorú nyomva, e körül írásal: »Si Deus pro nobis, quis contra nos:« s a koszorú közepén kettős kereszt.)

20. Klauzál levele.

(Egyszerű papíron czim és kelet nélkül.)

»Kérem barátom, legyen szives Mészárosnak utolsó két levelét, mely másolatban van barátom kezeiben, azonnal ide Kossuthhoz magával elhozni.

Klauzál.«

Kivül Jászay jegyzete: »1848.«

21. Szemere Bertalan levele. (Czeruzával írva.)

»Pali! Kérlek, hogy a Jellachich Bánhoz irt *handbillet* a Hirlapba ne nyomattassék még ki a Hirlapban. E szerint szólj Csengeryvel. A közlés jöend tőletek vagy tőlem. Csak ezt tudasd vele, — ha ugyan már ő megkapta volna, mit nem hiszek.

U. i. Tőlem kapja meg még ma mindezeket

brtd

9/V. 1848.

Sz. Bertalan.«

Czim: »Jászay Pál minsterelnöki titoknok Úrnak Pesten. *sietős*« (Szemere czimeres pecsétje.)

Közli: CZÉKUS LÁSZLÓ.

MIHÁLY DEÁK BIBLIÁJA.

A ferenczrendiek gyöngyösi könyvtárában van egy 1528 ból való latin Biblia Sacra, mely értékes magyar bejegyzéseket tartalmaz. Az összefüggő bejegyzések ezek: 1. Az nehéz igeknek magarsagarol, mellek az uý Testamentomban vadnak a b c zerent; 2. De nomine missa; 3. Experimentum ad virgas consecratas és Alia ad virgas; 4. Az szent Mathe irasa szerent valo evangeliomnak Summaia resz szerint; 5. Az ollan ighekrol valo tanolsag, mellek nem tulajdon igekben vetetnek; 6. Az penzoknek nemiroi mellekel az Reghiek eltenek; 7. A könyv hátsó táblájára ragasztott fehér lapon pedig ez áll: Biblia hec fuit Michaelis literati In civitate Pestiensi prope Budam Existentem anno 1541 quum cesar turcarum occupavit sibi domum Regiam Budam, Et postea castra multa In Vngaria etc. — Ez alatt a bejegyzés alatt következik: Az Betegsegekröl mellekröl az ewangeliomban emlekezet vag[on]. — Ennek a magyar kéziratnak a sorsa apróra el van mondva a M. T. Társaság III-dik évkönyvében, abban a jelentésben, a melyet *Döbrentei* a különböző könyvtárakban és levéltárakban végzett kutatásairól a hetedik nagygyűlés elé terjesztett. Maga a magyar szöveg belekerült a RMNyelvemlékek két különböző kiadású II-ik kötetébe; csupán a »De nomine missa« nem jelent meg még eddig, a melyet az olvasó itt vesz először.

De nomine missa. De mind az által talaltatik az zent yrasban, de mas iezesbe talaltatik penig az Sido Bibliaban, Nem az deak sem az greg Bibliaban, meg mondom az helet is, Ez az sido ige, missa vagyön Mosesnek ötödik koynveben cap 16. Azt parancýolta vala az vristen az Sidoknak, hogy vnekik harom fev Innepek lenne, eztende által. Else az húsúett napija, kýt vlnek vala arra, hogy megemlekezzenek arról miképpen wket az isten egeptombol zabadoytotta vala, es akor ezik wala meg az hosweti Barant. Az pinkest napya vala az masodik kyt vlnek vala arra, hogy megemlekezzenek az torvenek ky adassarol, kýt az vristen husvet napijanak vttanna addot vala ky az Israel nepenek, es akoron az vü buzanak elso liztibol kýnyeret cýnalnak wala, es fel viznek vala az templomban, kyt henak vala panis propositionisnak, azaz helheztetoth kýnyernek, mert szok ez kinyerek ott alnak vala, egez hetedszaka az templomban, es ezeket nem zabad vala egebnek meg enni, hanem csak az papoknak, mint vrünk mongya, es Sent Matte megg Irta koynvenek tizenketodik rezeben.

A »de nomine missa« részt kivéve az összes többi részek, a mint *Döbrentei* is megemlíti a RMNy. II. kötetében, szóról-szóra egyeznek a *Sylvester*-nek 1541-ben megjelent, Uj testamentomában közölt magyarázatokkal.

Hogyan kerültek *Sylvester* fordításából a függelékül szereplő részek a biblia üres leveleire? Sem *Döbrentei*, sem *Toldy*, a ki a RMNy. II. kötetének második, részben eltérő kiadását gondozta, nem foglalkoztak e kérdéssel; az előbbi minden megokolás nélkül egyszerű másolatnak tartja.

Három eset lehetséges: vagy *Sylvester*-ből másolta a mi írónk,

vagy *Sylvester* vette a maga szövegét e bibliából, vagy pedig közös forrásból merítették. Látszólag kétség sem férhet ahhoz, hogy az első nézet felel meg a valóságnak, pedig nem egy ok szólna ellene. Ime mindjárt a betűk alakja. A kimért rideg betűk egészen olyanok, mintha a XVI. század elején vetették volna papírra; az ingadozó, bizonytalan és *Sylvester*-énél sokkal gyengébb helyesírás; végül a nyelvjárási eltérések. A mondottak szemléltetésére álljon itt egy és ugyanazon rész a két szövegből.

Sylvester

Biblia 1528.

Hog ezt könniebben meg erthes-
sük elősβör az ighíkrül vetek píl-
dāt / az vtān az beβidekrül. Mit
iegeznek az mű nēlwünkben ez
következendő ighík. Bñn / Keñir /
Test / Vir / çs több ez fēle ighík . . .

Hog ezt kwnyebben meg erthes-
sok elezor az yghekrol vettek pel-
dat az vtan az Bezedokrol, mit
iegeznek az nyēlwnkben ez kevet-
kezendő ighék, Bñn kñnyer, test,
ver, es tob ez fele ighék. . . . .

Már ez a pár sor is bizonyítja állításom két utóbbi részének igazát. Látjuk, hogy *Sylvester* pontosan megjelöli a magánhangzók és a mássalhangzók hosszúságát, jelzi a jésített hangokat, míg a másik mind erre nem vet ügyet, nem használ cifraság kedvéért fölösleges betűket. Hogy pedig milyen éles az eltérés a két író nyelvjárása között azt igazolják a következők: a rövid és részben a hosszú magánhangzók, különösen a magashangúak a bibliában egy fokkal nyiltabbak mint *Sylvester*-nél *ē—i, é—í, ö—ü, a—o, o—u*. Ugyancsak Sylvesternél gyakori az ajakműködéssel ejtett hangzó a biblia ajakműködésnélküli hangzója helyén *i—ü, í—ű, ē—ö, é—ő*. Igen feltűnő a bibliában a fölszólító mód *ijt*-je (*Sylvester*) helyett álló *-ijt, -öjt* és *ojt*. Ha ezeket az eltéréseket nem a nyelvjárási különbségeknek, hanem a nyelvfejlődés számlájára írónak, akkor a *Mihály* deák nyelvét régebbinek kellene tartanunk mint a *Sylvester*-ét. Vizszó különösen a mássalhangzó változások azt mutatnák, hogy a *Sylvester*-é a régibb nyelv s a bibliai jegyzetek írója élt későbbi korban.

Nem szabad tehát e tényekből azt következtetnünk, hogy a két nyelvemlék íróját hosszú időköz választotta el egymástól, hanem csak azt, hogy nagy volt nyelvjárásuk között a különbség, akkora, hogy szinte gondolkodóba ejt, mint őrizhette meg a bibliába jegyző szerzetes, a mellett, hogy a helyesírást egészen megrontotta, eredetiségét, *nyelvjárásának sajátosságát*. Majonem elképzelhetetlen, hogy midőn előtte állt a nyomtatott szöveg, abból másolt volna és telerakta a másolatot helyesírási hibákkal s nyelvjárásának sajátosságaival. Alig egyszer-kétszer tévedt meg tolla s irt egy *é* helyett *i*-t vagy *ü* helyett *ö*-t. Ha meggondoljuk, hogy az írás típusa a XVI. század elejére vall, hogy nyelvjárásának különösségeit hiven meg tudta tartani: könnyen jutunk arra a gondolatra, hogy ha a 2. hipotézis már fizikai okokból is tarthatatlan, közös forrásból merítették mindaketten. Támogatja ezt a nézetet az a körülmény is, hogy a »de nomine missa«, még pedig tanító hangjánál és kifejezéseinel fogva bátran odaillik a *Sylvester* közölte részekhez, az ujszigeti új testamentomból hiányzik s még jobban az a másik, hogy e cikkelyekben az új testamentomi idézeteket egyikük sem vette *Sylvester*

fordításából, már pedig, ha *Sylvester*-nek értekezései, különösen az az irodalomtörténeti szempontból érdekes rész, hol a virágénekekről beszél eredeti, miért nem használja az idézeteknél a saját fordítását?

Ez okoskodás tetszetős, és szinte kedvet kap az ember most már ennek révén keresni azt a XVI. század elejéről való nyomtatott könyvet, melyből e két férfi merített; ha azonban figyelmesen tanulmányozzuk a kéziratot, akadunk egy pár olyan nyomra, mely kétségtelenül bebizonyítja, hogy a bibliába a magyar szöveget 1541 után irták bele. Ilyen 1. hogy az 1528-diki bibliában a *Sylvester* első értekezéséből, Az ollan ighik stb., a 9. sor és a 10. egy része (az ű tulajdon jegyzisektől / kőnű az ollan befidet megērtēni / ha kediglen el-tāuoznak) íráshibából elmaradt; 2. hogy a biblia tulajdonosa a szöveget mindég a levél tetejére kezdi másolni, csak az utolsó lapon nem — természetesen, mert oda már előbb kellett Mihály deáknak beírni a latin megjegyzését és az 1541-es évszámot; végre 3. *Sylvester*nek egy sajtóhibája. A testamentomban a nehéz ígéknek szóló részben R betű alatt ez olvasható: »Innen vagon eredete az következendő ighik=*gen* (e. h. ighiknek)« a másik író nem vevén észre a sajtóhibát hiven leírta: »ennet vagon eredete az keuetkozendo igheken.«

E három adat, különösen az utóbbi kettő minden kétséget kizár az iránt, hogy a bejegyzések 1541 után való másolatok közvetlenül *Sylvester* munkájából.

Még csak a beírások idejét és módját kellene megállapítani. Hogy 1541 után kerültek a följegyzések a bibliába, bizonyos, de az is valószínű, hogy nem sokkal 1541 után. Mert a betűknek régies típusát csak úgy tudjuk megmagyarázni, ha fölveszszük, hogy öreg ember írta őket, a ki ifjú korában megszokván az e fajta betűket, később is szívesen rajzolgatott, ha telt az idejéből, míg, ha sietnie kellett, engedett szorgalma, mint a »de nomine missa« mutatja.

Mivel a felhozott három adat alapján kétségtelen, hogy az 1528-dik évben nyomtatott biblia magyar szövegét 1541 után másolta valaki *Sylvester*től, kérdés, mikép magyarázódik meg az, hogy a kötés táblájára nyomott XXXIII (díszítve V. Károly és I. Ferdinánd arcképével) csakugyan 1533-at jelent.

Csatlakozunk e tekintetben Szilády Áron véleményéhez, ki a könyvet vizsgálva azt a meggyőződését nyilvánította, hogy több más jeltől is ítélve a biblia jelenlegi bőr táblája egykor egy más könyv védő táblája volt.

Igy meg volna magyarázva a kézirat minden nehézsége. *Sylvester* tényleg szerzője az új testamentomban közölt részeknek, de másolóját nem ismerjük. — Egyuttal a gyöngyösi biblia magyar szövege érdekes és tanulságos példa arra, mikép lehetett *Sylvester*t lemásolni úgy, hogy az *i*-zést az *é*-zés váltotta föl. Hasonló eset fordul elő *Sylvester*nek egy »Heyden Sebald Gyermeki beszélgetései« című munkájának 1531-diki kiadásával, a melynél a krakkai töredék az eredeti, míg ellenben a meglevő teljes példány *Sylvester*éből átjavított. (V. ö. Nyr. 26. köt.)

CSÁSZÁR ELEMÉR.